

GEORG KÜHLEWIND

Meditációk

*a zen-buddhizmus, Aquinói Szent Tamás és
az antropozófia összefüggésében*

Fordította
Böszörményi László

A fordítást ellenőrizte
Fenyő Ervin

Tartalomjegyzék

<i>Lírai-személyes használati utasítás</i>	3
<i>Gyakorlati-tárgyilagos használati utasítás</i>	5
<i>Ráhangelődés</i>	7
1. <i>Az értésre, jelentésre hangoltság</i>	9
<i>Az értésre hangoltság az antropozófiában</i>	10
<i>Az értésre hangoltság Aquinói Szent Tamás művében</i>	12
<i>Az értésre hangoltság a zen buddhizmusban</i>	13
2. <i>A jóra hangoltság</i>	16
<i>A jóra hangoltság az antropozófiában</i>	16
<i>A jóra hangoltság Aquinói Szent Tamásnál</i>	18
<i>A jóra hangoltság a zen buddhizmusban</i>	19
3. <i>A megismerés</i>	21
<i>A megismerés az antropozófiában</i>	21
<i>A megismerés Aquinói Szent Tamásnál</i>	23
<i>A megismerés a zen-buddhizmusban</i>	26
4. <i>A magasabb megismerés</i>	28
<i>A magasabb megismerés az antropozófiában</i>	28
<i>A magasabb megismerés Aquinói Szent Tamásnál</i>	30
<i>A magasabb megismerés a zen buddhizmusban</i>	32
5. <i>Az igazi Én</i>	35
<i>Az igazi Én az antropozófiában</i>	36
<i>Az igazi Én Aquinói Szent Tamásnál</i>	37
<i>Az igazi Én a zen buddhizmusban</i>	38
6. <i>Az üresség mint valóság</i>	40
<i>Az üresség mint valóság az antropozófiában</i>	41
<i>Az üresség mint valóság Aquinói Szent Tamásnál</i>	42
<i>Az üresség mint valóság a zen buddhizmusban</i>	43
7. <i>Következmények és zárszó</i>	45
<i>Kiegészítő szövegek</i>	49
<i>Irodalmi hivatkozások és rövidítések</i>	55
<i>Jegyzetek</i>	56

Lírai-személyes használati utasítás

Hogy miért is írtam ezt a könyvecskét? Első válasz: csak úgy. Második válasz: mert lenyűgözött három személyiség: Rudolf Steiner, Aquinói Szent Tamás és Bodhidharma – és a zen egyáltalán. Harmadik válasz: mert a lelkem mélyén mégiscsak optimista vagyok: mindenki az, aki beszél vagy ír. Ezért remélem, hogy lesz néhány olvasó, aki megért, megérti, hogy mit akar jelenteni az igazi Én, az üresség mint a legmagasabb szintű valóság – nagyon kemény dió a nyugati nevelés és manipuláció áldásaiban részesült embernek. Megérti, hogy a dualisztikus gondolkodás és beszéd nem vezethet ki a belénk ivódott dualitásból. És megérti, hogy miért javasol a szöveg több mint száz meditációt: a világ és az ember nem más, mint meditációs témák¹. Azért – túlságosan optimista nem vagyok.

Ahol tanítás, prédikáció, beszéd szól, ott előfeltétel, hogy mindkét oldalon egy-egy Én-lény álljon – akármit is mondjon a tanítás, a prédikáció, a beszéd. Talán nagyszabású provokációban – az Én tagadásában – nyilvánul meg, amit zen mesterek gyakran alkalmaztak, amikor ráripakodtak egy tanítványra: nincs benned Buddha-természet! Hiszen akkor hogy érthetné meg a boldogtalan egyáltalán, amit a mester mond? Ha összehasonlítjuk a három tant, a hat szempont – értésre hangoltság, jóra hangoltság, megismerés, magasabb megismerés, igazi Én és üresség, mint valóság – szerint, akkor észrevesszük: a célok meglehetősen azonosak, az utak különbözőek. A közös célt, az emberi Ént, csak gyakorlással, cselekvéssel lehet elérni – a zenben a „nem-cselekvés”, „nem-gondolkodás” stb. a lehető legnagyobb aktivitás. Tudogatás erről-arról, jól-informáltság a szellemi világról, megvalósítás nélkül haszontalan, sőt kifejezetten gátló. A világossággal áthatott üresség, amiből minden lett és lesz: az igazi Én tapasztalása. A lelki (pontosabban: szellemi) szegények, akik az üres öntudat közelébe jutnak, vagy hirtelen benne találják magukat, tapasztalatból tudják: minden bölcsesség, tanítás, világosság összesűrűsödhet bármilyen mondatba, észlelésbe vagy képbe – csakis a gondolkodás vagy a tekintet minőségén múlik:

Ciprus az udvaron.

Aki tudni akarja, hogyan talált egymásra az én életemben a három szerző, olvassa el a következő önéletrajzi adalékot.

A hatvanas évek végén, egy előadásom után, amit Svájcban, azt hiszem Zürichben tartottam, megszólított egy holland hölgy, és megkérdezte, hogy ismerem-e a zen buddhizmust, mert abból, ahogy beszélek, erre következtetne az ember. Miután tagadólag válaszoltam, elküldte nekem D. T. Suzuki könyvét, aminek témája: *A zen tanítása a nem-tudatról*. A könyv üdítő esőként hatott rám, és valóban ráismertem egyik másik saját nézetemre és gondolatomra a régi zen mesterek tanításaiban, mindenekelőtt az „itt és most” hangsúlyozásában, és a szellemiséghez való „természetes” viszonyulásban. Ez arra indított, hogy számos könyvet elolvassak a zenről, és ennek kapcsán jó néhány barátság is létrejött zen mesterekkel és tanítványokkal. Így pl. nagyon fontossá vált számomra és további munkám számára egy beszélgetés 1984-ben egy zen mesterrel San Franciscóban. Megkérdeztem, hogyan kezdik a zen tanítványok a belső munkát. „Figyelmünket arra fordítjuk (we pay attention), ami legközelebb van hozzánk, vagyis a légzésünkre”, hangzott a válasz. Ekkor megszállt egy pillanatra az ihlet, és azt mondtam: „Ha figyelmeteket a légzésre irányítjátok, akkor ez a figyelem közelebb van hozzátok, mint a légzés.” A mester mosolygott, én is mosolyogtam, a témát *egyelőre* lezártuk. De nálam, ez új út kezdete lett, aminek előzetes eredményei megtalálhatók a *Figyelem és odaadás* c. könyvemben, és aminek továbbvezető eredményei ebben a könyven is nagy szerepet játszanak. És remélem, hogy még nem jutottam az út végére!

A hetvenes évek közepén, kedves barátnóm, Marion Spitta, megajándékozott Aquinói Szent Tamás, általa kiadott *Compendium Theologiae* c. könyvével. Elolvastam a kétnyelvű kiadást, és sok mindent nagyon érdekesnek találtam benne, különösen Steiner négy, Tamásról szóló előadásával összefüggésben. A *Compendium* meglehetősen más képet mutatott. De Tamás műve iránti lelkesedésem csak akkor kezdődött igazán, amikor Norbert Pfennig professzor, akihez szintén barátság fűzött, 1984 körül megajándékozott Josef Pieper számomra első könyvével: *Die Wahrheit der Dinge* (A dolgok igazsága). Az „igazság” szó egyik központi témája volt *Das Gewahrwerden des Logos* (A Logosz felismerése) (1978) c. könyvemnek, és most, íme, megjelent Tamásnál, sokszorosán kibontva, az „omne ens verum” – „minden létező igaz” – középkori tézisével összefüggésben. Először töretlen lelkesedéssel olvastam Josef Pieper további műveit, és aztán magát Tamáséit.

Az antropozófiával 1945 óta állok kapcsolatban – szintén egy barátnőnknek köszönhetően (a többes szám a feleségemre vonatkozik). Mindez azt mutatja, hogy az élet művészete elsősorban abban áll, hogy megtaláljuk a helyes barátokat.

A buddhista és keresztény gondolkodás és érzés különbségének feszültsége már régóta foglalkoztatott, és amikor 1991-ben előadásokat és szemináriumokat kezdtem tartani antropozófiáról és zenről, akkor egyre jobban előtérbe került ennek a jelenlegi könyvnek a témája. E három, nekem legfontosabb tanítás összeolvasásából – amihez előkészítésül szolgált Kerényi Károly ragyogó oktatása a görög mitológiáról – mintegy magától adódott a hat szempont. Ezek alkotják egy „világgyakorlat” – nem „világnézet” – legfontosabb és elsődleges kérdéseit, akár tudatosul bennünk, akár nem. A legtöbb idegenkedést bizonyára *Az üresség mint valóság* c. fejezet váltja majd ki – címe teljesen ellentmondani látszik a Nyugat szellemének. De remélem, hogy csak a cím. És ne feledjük Goethe szavait a *Faustból*: „Semmi rejti a Mindent, azt remélem.”^a

Az élet először az Én és a valóság közötti feszültségben bontakozik ki. Az első négy fejezet ezt a feszültséget ábrázolja és enyhíti. Az ötödik és hatodik fejezet azután megvilágítja a két pólus azonosságát, hogy a hetedikben, a világ világosságaként ünnepelhesük. –

A 109. meditáció így is hangozhatna:

Az egyetlen ősjelenség az értés.

^a Goethe: *Faust; A tragédia második része*; 1. felvonás. Kálnoky László fordítása.

A szerző lábjegyzeteit – miként a német eredetiben - eredeti számozással a könyv végén, a fordítóét külön jelzettel a lap alján olvashatják.

Gyakorlati-tárgyilagos használati utasítás

Aquinói Tamást latinul tudtam olvasni, és Arisztotelészt görögül, így adott esetben ki tudtam javítani a fordításokat. Tamás könyveit illetően fölbecsülhetetlen segítséget jelentettek Josef Pieper könyvei. Ritkán akad az ember olyan modern szellemre, aki ilyen mélyen össze tud kapcsolódni egy középkori szent gondolkodóval. Szívből jövő hálámat fejezem ki szellemének.

Kínaiul és japánul sajnos nem tudok. D.T. Suzuki azonban németül és angolul is meggyőző. Bodhidarmát egy mai, Tajvanban élő zen szerzetes angol fordításában olvasom – könyve német kiadását túlságosan „értelmezőnek” találok. Meg vagyok győződve, hogy kínai szövegeket általában, és különösen ezt a kínait, eleve csak nagyon korlátozottan lehet modern nyelvre fordítani. A legnagyobb nehézség abban áll, hogy már nem rendelkezünk azokkal a nagy, átfogó fogalmakkal, amiket a régi szövegek használnak – pl. Wolfram von Eschenbach is. Tapasztalatból tudom azonban, különösen a görög *Újszövetségen* való munkámból, hogy a meditáció egy pontatlan szöveget is helyes megvilágításba helyez². Ezért is adtam ennek a könyvnek annyira meditatív szerkezetet. Rudolf Steiner szövegei véleményem szerint eleve túlnyomórészt meditatívak, és alig hinném, hogy Tamás kevésbé lenne igényes, bármennyire racionálisnak tűnhet is.

Ami a Bodhidarma beszédek hitelességét illeti: a harmadiknál erősen gyanakszom, hogy nem ugyanattól a szerzőtől származik, mint az első kettő. Erre vonatkozóan csatlakozom Karinthynek a Shakespeare művek szerzőségére vonatkozó véleményéhez^b: ha ezeknek a beszédeknek a szerzője nem Bodhidarma volt, akkor valaki más, akit szintén Bodhidarmának hívtak. Ami számít, az a szövegek minősége: az adja igazi hitelüket.

És most néhány szó Bodhidarmáról.

Bodhidarma indai királyfi volt, 440 körül született, a brahmin kaszt^c tagjaként. Fiatalon áttért a buddhizmusra. Buddhista tanítója, Prajñadhara, felszólította, hogy menjen Kínába. 475 körül elérte Dél-Kínát. Kínában ekkor a buddhizmus már eléggé elterjedt volt. Bodhidarma legendákkal övezett alakja megalapította a zen-t. Ez tulajdonképpen visszanyúlik egészen Buddha virág-prédikációjáig: Buddha feltartott egy szál virágot, anélkül, hogy egyetlen szót is szólt volna. A zen lényege – Bodhidarma jellemzésében – a szellemi Én (én-természet) felfedezése és megvalósítása. A szellemi Én azonos a Buddhával vagy Buddhasággal. Ez a szellem minden emberi cselekvés, értés, észlelés forrása, ezért rejtett formában jelen van minden emberben.

Ennél többet tud majd meg a kedves olvasó Bodhidarmáról, reményeim szerint, jelen könyv olvasása során. Ezenkívül továbbiakat megtudhatnak róla a *The Zen teaching of Bodhidarma*, North Press, San Francisco 1989 c. kínai-angol könyvből^d.

A szövegben a hivatkozott forrásokra rövidítések formájában utalunk. A rövidítések jelentése az *Irodalmi hivatkozások és rövidítések* című függelékben található. Az egyes témákhoz a könyv fő szövege után kiegészítő szövegeket közlünk. A hivatkozás ezekre: K, és utána szám^e.

^b Miszerint „William Shakespeare műveit nem Shakespeare írta, hanem egy másik ember, akit egyébként szintén William Shakespeare-nek hívtak”. Lehet, hogy a mondás nem Karinthytól, hanem Bernard Shaw-tól származik.

^c A legmagasabbnak számító kaszt, tagjai pl. tanítók, törvényhozók, tudósok és papok.

^d Németül: *Bodhidarmas Lehre des Zen*, Theseus Verlag, Zürich, München 1990.

^e Pl. K 3 a 3. kiegészítő szöveg utal.

Tudatában vagyok, hogy ez „nehéz” könyv, nem kis igényeket támaszt a mélyen tisztelt olvasó felé. Talán segíthetnek a következő megjegyzések és tanácsok.

1. Igyekezzon nagyon lassan olvasni, olyan laza, játékos akarattal, amilyennel zenélnünk, vagy rámutatunk valamire, aktív lazasággal.
2. Ha meditációs témához érkezik, szánja rá az időt a meditációra – ha tud meditálni –, kontemplációra – szemlélődő utánagondolásra –, elmélyedésre – koncentrált, mély gondolkodásra –, amíg legalábbis jártassá nem válik a mondatban.
Elnézést kérnék, hogy egy ilyen vékony kis könyvben ennyi meditációt kínáljak, ha nem tudnám, hogy a tárgyalt kérdéseket, témákat, folyamatokat, mint ahogy az egész világot is, csakis *tapasztalásban* lehet megérteni, szellemi tapasztalásban ugyanis – minden más csak önbecsapás. Ha információnak tekintünk egy meditatív szöveget – ami gyakran megesik – az mindig önbecsapás.
3. Számomra gyümölcsöző volt összehasonlítani a három hozzáállást a fejezetek témáihoz, és, amennyiben lehetséges, az eredményt érzésbeli színárnyalattá, érzési minőséggé alakítani.
4. Sokféle következtetést lehet levonni a szövegből, a közölt szövegekből – és ez kívánatos is lenne. Ha megértjük a régi tanításokat, a modern szellemi utakat is jobban fogjuk érteni. Mint már az előző könyvecskémben, az *Figyelem és odaadásban* is, legfontosabb törekvésem az volt, hogy elvezessem az olvasót az Én értéséhez, és hogy ösztönözzem benne a vágyat, a szándékot, az elszántságot ahhoz, hogy Énné válják.

G. Kühlewind

Budapest, 1998. augusztus

Ráhangelődés

Az észleleti világ megjelenéséhez szükség van az érzékszervekre^f; értések, belátások, intuíciók létrejöttéhez nincs szükség rájuk. Ez azokra a részleges értékekre is vonatkozik, amikbe valamennyi érzékszervi észlelet öltözik, idetartoznak a minőségek, formák, viszonyok, összefüggések, minden, ami válaszként adható arra a kérdésre, hogy „mi ez?” „mit észlelek?”. Nemcsak arról van szó, hogy a felnőtt észlelésének tartalma mindig valami – „az” –, hanem arról is, hogy már a minőségek, színek, ízek, tapintási minőségek és így tovább sem az érzékszervekre gyakorolt fizikai hatásból, vagy az általuk előidézett változásból erednek, hanem egy fajta *értésből*, ami nélkül semmilyen minőség észlelése nem lehetséges (példaként ld. később a szín-észlelés jelenségét).

Minőség, forma, alak, konfiguráció vagy szerkezet a jelentések világához tartoznak és semmi közük se térhez, se időhöz, amik az észleleti világ tulajdonságai. Tér- és idő-nélküliség ugyanazt jelenti, mint anyagtalanság, és valóban, egy jelentésnek nem lehet anyaga, nem lehet megmondani, hogy „miből van”.

Az észleleti világban élni azt jelenti, hogy csak akkor észlelünk, ha az érzékszerveket fizikai behatás éri. De a behatásból önmagában nem lehet levezetni az észleletet, nem lehet rá visszavezetni (redukálni), mint egy hatás következményét a hatásra, mert az észlelet már mindig „értelmezett”: minőségeket, formákat, stb. tartalmaz. A fizikai hatás ahhoz szükséges, hogy elindítsa az „értelmező” szellemi tevékenységet. Nem a hatást értelmezzük – általában semmi sem válik tudatossá abból, ami a szemben vagy a fülben a látásnál vagy hallásnál lejátszódik. Ehhez az értelmező tevékenységhez „ki kell tanítani” a figyelmet. A kitanítás mindig fogalmi. A gyerek akkor tudja megkülönböztetni és felismerni a színeket, ha megtanulta figyelmét *szelektíven* csak a színességre irányítani, függetlenül a szín hordozójától, annak nagyságától, alakjától, anyagától stb.: a „szín” vagy „színesség” fogalmának már jelen kell lennie, még ha megnevezés nélkül is. A színskála beosztása a nyelvi kitanítástól függ^g.

A fizikai behatás nem *oka* az észleletnek, mert az utóbbi tudati folyamat, ami függ a figyelem jelenlététől és kitanítottságától – ahogy egy hangszer és a benne lejátszódó folyamatok is szükségesek ugyan a zenéléshez, de nem állnak *okozati* összefüggésben a zenével.

Valamilyen mértékig minden érzékszervi észleletet értelmezünk, és amit nem, azt nem is észleljük. Valaki, aki nem tudja, hogy mi egy autó, nem is lát autót, ahogy egy képrejtvényt sem tudja megfejteni valaki, aki nem tudja, hogy mit keres benne, mert nem is ismeri, vagy nem tudja, hogy néz ki a rejtett alakzat. Az „értelmezés” az a képesség, amivel megtalálunk *valamit* egy érzékszervi behatásban, észrevesszük a rejtett alakot a képrejtvény csalóka

^f Erre utal a korábban használatos „érzéki világ” elnevezés is, ami azonban ma inkább az „élvezeti” világ megjelölésére használatos.

^g A 3. lábjegyzet által jelölt helyen Hjelmslev nyelvelméletét tárgyalja a könyv. Többek között a színek felosztásának különbségéről a német és a svájci Wallis kantonban beszélt német nyelvjárás között ez áll: „a wallisi németben a „zöldet” jelölheti *gwyrd* vagy *glas* is, a „kék” *glas*, a „szürke” *glas* vagy *llwyd*, a „barna” *llwyd*. Vagyis azt a spektrumot, amit mi „zöldnek” hívunk, a wallisiban megosztja egy vonal, és egy részét odasorolja, amit mi „kéknek” hívunk, míg a „zöld” és „kék” nekünk szokásos elválasztása hiányzik...” Mindez azt mutatja, hogy a színek látását is fogalmaink határozzák meg (és nem a szemünk anatómiája, ami föltehetően ugyanolyan Wallisban, mint a szomszédos kantonokban): azt látjuk kéknek, amit nyelvünk kéknek hív.

német:	zöld		kék		szürke		barna
walisi:	gwyrd		glas		llwyd		

sűrűjében. Az észlelő szempontjából nézve, nevezhetjük „értésnek”. Ez a képesség, amivel észreveszünk egy *fogalmi* jelentést az érzékszervi észleletben vagy mögötte, vagyis megértjük, nem valami feltételes reflex, mert előfeltétele a fogalomalkotás. Az értést nem lehet tanítani, mert minden tanítás már föltételezi, mint képességet.

Nem ez az egyetlen képesség, amit nem lehet tanítani; ilyen pl. a humor vagy az áhítat is. Ezek a képességek föltételeznek egy fajta ráhangoltságot az értésre, vagy az áhítat esetében a jóra. E nélkül nem lehet valakinek megmagyarázni, hogy mi az értés vagy mi a jó. Ha viszont ez az előfeltétel fönnáll, akkor nem kell elmagyarázni ezeket az ideákat – igaz, nem is lehet. A kisgyerek azzal a képességgel jön a világra, hogy *megér*ti, ha ezt hallja: „jó a leves”, „legyél jó”, „jó idő van”, „jó napot”, – később „jó üzlet”, „jó kérdés”, „jó ember” – anélkül, hogy valaha is bárki elmagyarázná, hogy mi az összefüggés e között a sokféle „jóság” között. Senki se tudná elmagyarázni. Mégis megértjük ezeket a kifejezéseket, és legtöbbször helyesen is használjuk őket. A jelentésre (vagy értésre) és jóságra hangoltság velünk született képességünk.

1. Az értésre, jelentésre hangoltság

Szavakkal nem lehet leírni, hogy mi az „értés”. Egy biztos:

1. *Ami érthető – amit meg tudunk érteni – nem érzékelhető^h.*

Ezzel már sokat elmondtunk az értőről is, arról az elemről, ami érteni tud: éppoly kevésbé lehet érzékszervekkel észlelhető.

2. *Ami ért, nem érzékelhető.*

Mivel azonban értés, tévedés, félreértés, illúzió vagy tapasztalás – beleértve azt a tapasztalást is, hogy „ezt nem értem” – nem képzelhető el alany, egy „én” nélkül, a következő, az első kettővel rokon meditáció így hangzik:

3. *Aki ért, nem érzékelhető.*

Ami nem érzékelhető – az érzékszervek meghosszabbítására szolgáló eszközöket az érzékek közé sorolva –, az anyagtalan, és így se nem térbeli, se nem időbeli.

4. *Az értés és az értő nincs se a térben, se az időben.*

A közönséges tudat nem tud elképzelni semmit, ami anyag, tér és idő nélkül létezik. Az ilyenfajta létet csak a tapasztalásban lehet megélni – ez a 4. meditáció iránya. Az anyagtalanul értő azért tudja megkapni az értés képességét, mert rokonságban van az Ős-szóval.

5. *Az értésben megérintjük a Logosz erejét, és benne élünk.*

Az értő csak az értésben él, különben, az értésre való emlékezésben a múlt világában van, amiben magam-érzését tartja énjének. A magam-érzés vagy egoítás körülbelül akkor jelenik meg a kisgyerekekben, amikor először mondja, hogy én, engem, enyém – és közönségesen abban éljük át, hogy a személy azonosítja magát a testtel.

6. *Az értésben élek.*

Ha az értés belső oldala elég erős, akkor előtérbe lép az – általában a háttérben meghúzódó – értő: önmagát érti.

7. *Az értésben válok önmagammá.*

Ez az önmagam, ha öntudatlanul is, de ott működik *minden* értésben, mint rejtett, hallgatag tanú. Ezért válhat világossá már a hétköznapi tudatban is, hogy – a testre vonatkoztatott – magam-érzésében az ember tárgyat él át, nem alanyt, mégpedig egy rejtett tanú tárgyát, egy olyan figyelemét, ami tárgyaként ismeri fel és észleli a magam-érzést.

8. *A magam-érzésben félreérti magát az Én. Vagy: a magam-érzés az Én félreértése.*

A „félreértés” fogalmának csak akkor van értelme, ha tudunk az értésről. Értés nélkül nem lehet megállapítani a félreértést.

Az értés, mint bennünk működő képesség, *adott* – ahogy mi magunk is.

^h Érzékelhető = érzékszervekkel észlelhető.

Az értésre hangoltság az antropozófiában

Az adott⁴ fogalma központi szerepet játszik abban, ahogy Rudolf Steiner a megismerést leírja⁵. Ha művében nem is találunk megkülönböztetést az ismeretelméleti – vagy tudati –, és az ontológiaiⁱ adott között, a „hangoltság” vonatkozásában mégis foglalkoznunk kell az utóbbival. A *Wahrheit und Wissenschaft* 4. fejezetében fölmerül a tudati adott fogalma: minden „adott”, ami aktuális megismerési tevékenység nélkül van vagy jelenik meg a tudatban. Ha egy gondolat kísérlet formájában eltávolítjuk a tudatból a korábbi megismerések eredményeit, akkor egy „összefüggések nélküli, és egyedi részletekre sem bontott világhoz jutunk, amiben semmi sem különbözik semmitől, és semmi sem vonatkozik semmire...” Ehhez tartozik egy fontos lábjegyzet: „Az egyedi részletek kitagolása a teljesen különbségek nélküli világhoz, már a gondolkodási tevékenység cselekedete”. (Tud 50. old.) A továbbiakban annyiban enyhíti a fogalmiságok szigorú eltávolítását, hogy hozzászámítja az adotthoz a következőket is: „érzetek, észleletek, meglátások, érzések, akarati cselekvések, álom- és fantáziaképek, képzetek, fogalmak és ideák” (55. old.). A gondolkodást is mintegy adottként találjuk a tudatban (57. old.): „Ahogy mi értjük az adottat, minden lehet *adott*, az is, *ami legbelső természetét tekintve nem-adott*”. A gondolkodás, pontosabban, a gondolkodás képessége *ontológiai* értelemben adott, mert ahhoz, hogy valóban gondolkozzék, az embernek magának kell tevékenyvé válnia (vagyis gondolkodnia). Éppen ezért válnak számára átlátszóvá, érthetővé, kérdéstől mentessé a saját fogalmai és ideái (59. old.).

A gondolkodás adottsága különböző formákban jelenik meg Steiner a *Die Philosophie der Freiheit* c. könyvében. Mivel tudatfölötti képességként működik, a *Die Philosophie der Freiheit* megfelelő, rávonatkozó kijelentései meditációs mondatok⁶. Nem közönséges információk, hanem arra a meditációra utalnak, amiben tartalmuk tapasztalássá válik.

9. *A gondolkodásban találjuk meg azt a princípiumot, ami megáll önmagában. (Szab 51^k)*

10. *Hordozója vagyok egy tevékenységnek, ami magasabb szférából határozza meg behatárolt lételemet. (Szab 91)*

A gondolkodás tudatfölötti „hogyanját” azért olyan nehéz megérteni, mert minden tudatos gondolkodás használja, és a tudatos gondolkodás éppen ezért tökéletesen átlátszó és érthető önmaga számára. Ha az ember hozzá akar férni ehhez a „hogyanhoz”, akkor tapasztalásával föl kellene nyúlnia a nyelvek fölötti gondolkodásba. Ez az, ami, képessé teszi a kisgyereket, hogy bármilyen nyelvet anyanyelvként „sajátíthasson el” – nincs erre igazán találó szavunk –, és megértse a szavak jelentését abban a passzív nyelvtanulási szakaszban, amikor már ért, de még nem beszél, és, ami különösen figyelemreméltó, ebben a szakaszban anyanyelvének nyelvtanát is elsajátítja, anélkül, hogy bármiféle nyelvtani fogalommal rendelkezne.

ⁱ Lételeméleti. Az „ontológia” kifejezés a görög *on* (lét) és a *logos* szavak összekapcsolásából származik. Tudatilag adott, ami aktuális megismerési tevékenység nélkül megjelenik a tudatban, mint pl. a szék fogalma, ha széket látok vagy mondok, ontológiailag adott a gondolkodás láthatatlanul működő képessége, aminek a segítségével kisgyerekkoromban kialakítottam a szék fogalmát, és ma is további gondolatokat fűzhetek hozzá. A gondolkodás ontológiailag adott folyamatáról a közönséges tudatnak nincs tapasztalása, csak az eredményéről.

^j Az oldalszámok a „standard” német nyelvű kiadásokra vonatkoznak, itt csak hozzávetőleges tájékoztatóként szolgálnak.

^k Utalás Archimédészre, aki az emelő feltalálása után azt mondta, hogy „adatok nekem egy fix pontot” – ami önmagában megáll – „és kimozdítom az egész világot.” A fentiek szerint ez a gondolkodás.

A gondolkodás mibenlétére azért racionálisan is rá lehet világítani: „A megfigyelés időben még a gondolkodást is megelőzi. Mert először a gondolkodást is a megfigyelésen keresztül kell megismernünk.” (Szab 39). A gondolkodásnak „először ott kell lennie, ahhoz, hogy megfigyelhessük.” (Szab 44). De a lényeg a meditáció feladata marad.

11. *A gondolkodás tény, ezért értelmetlen arról beszélni, hogy helyes-e vagy hibás. (Szab 53)*

12. *A gondolkodást önmagán keresztül érhetjük el. (Szab 51)*

A gondolkodás abszolút mivolta a gondolkodási képesség adottságával függ össze. Erre utalhatnak részben racionális megfontolások, de még inkább meditációs mondatok.

13. *Mert alany és tárgy már fogalmak, amiket a gondolkodás hozott létre. (Szab 52)*

14. *A gondolkodás így olyan elem, ami kivezet önmagamból, és összeköt a tárgyakkal. De egyszersmind el is választ tőlük, amennyiben szembeállít velük, mint alanyt. (Szab 60)*

15. *Gondolkodásunk nem egyéni, mint érzeteink és érzéseink. Gondolkodásunk univerzális. (Szab 60)*

16. *A gondolkodásban találjuk meg azt az adottságot, ami összekapcsolja és egységbe köti sajátos egyéniségünket a kozmosszal (Szab 91)*

A *Die Philosophie der Freiheit*-ben (57. old.) találunk egy mondatot, ami kivezet a fogalmakban való gondolkodásból:

17. *Azt azonban, amit a gondolkodás önmagában nyugvó, semmi más által meg nem határozott természetére vonatkozóan mondtam, nem lehet egyszerűen átruházni a fogalmakra¹.*

A fogalmakhoz már szükség van a gondolkodásra, és ez olyan gondolkodásra utal, ami létrehozza a fogalmakat, ő maga azonban, éppen ezért, nem fogalmakban játszódik le. Ha megkérdezzük, hogy *ennek* a gondolkodásnak mi szabja meg az irányát, akkor eljutunk a megismerő érzés egyik utolsó maradványához. A kisgyerek lelki életét még ez a megismerő érzés uralja, és ez teszi lehetővé a csodát, hogy megtanulunk beszélni és gondolkodni. A felnőttben is működik az igazság, az evidencia érzése, az érzés, ami megmondja, hogy egy gondolatmenet logikus-e vagy sem. Azt is rögtön tudjuk, hogy megértettünk-e valamit vagy sem, és mindkettőt egy közvetlen érzésből tudjuk. Az értés érzésében ugyan tévedhetünk, de sohase tévedünk, ha úgy érezzük, hogy valamit nem értünk. A „megismerő érzés” és „megismerő akarat” a 4. fejezet témája lesz, összefüggésben a magasabb szintű megismeréssel. Van egy további, a megismeréssel rokon, nem magam-érzés jellegű ráhangoltságunk: a jóra való hangoltság.

A gondolkodási képesség ontológiai adottsága, vagy másképp szólva, a gondolati intuícióna való képesség alkotja a *megismerő* emberi lény alapját.

¹ Utalás Hegelre, aki a fogalmakat teszi ismeretelméletének kezdetére. Szemben Steinerrel.

Az értésre hangoltság Aquinói Szent Tamás művében

Az ember eredeti természete és a teremtett világ kezdettől fogva egymásra hangolt: erre az alapra épül Aquinói Tamás tanítása az emberről és a világról. Ez az egymásra hangoltság természetesen magában foglalja az ember értésre hangoltságát, és a jóságra hangoltságot is. Ezt mélyebben tárgyaljuk a megismerésről szóló fejezetben. Most csak alapjaiban ábrázoljuk az egymásra hangoltság két összetevője, a dolgok és az emberi lélek jellegzetességeit.

A dolgokat illetően Tamás számára mértékadó ez a középkori filozófiai tézis:

18. Omne ens verum – minden létező igaz.

Ez a mondat érthetetlen számunkra, mert az állítmányt, hogy „igaz”, nem az akkori, eredeti értelmében fogjuk fel. Mind a megfelelő latin szó, *verum, veritas*, mind a görög kifejezés, *aletheia*⁷, nem helyességet, egyezést jelentett, ahogy ma értjük, hogy valami igaz („stimmel”), hanem rejtetlenséget, megnyilatkozást, kinyilatkoztatást, vagy a másik oldalról nézve: érthetőséget, értelemmel áthatottságot, jelentéssel teljességet, szöveg jellegűséget. A *János evangélium* prológa értelmében átfogalmazhatnánk Tamás mondatát: minden létezőt a Logosz hozott létre, Logoszból van, jelentése van, jelentés jele, tehát gondolható, olvasható – írásjel, és nem véletlen képződmény. Az ember által létrehozott tárgyak esetében ezt könnyű belátni, de ami a természetet, a teremtést illeti, a természettudomány, és a mai átlagos világpolgár teljesen más nézeten van. Úgy véli, hogy a természet nem szöveg jellegű, a természet dolgai véletlen képződmények, vagy törvények által irányított természeti folyamatok eredményei. Nem jelentenek semmit, nem szavak, nem hordják magukban egy teremtő szavát⁸.

Tomás ugyan már nem tudta olvasni a természet könyvét, de még szilárd tudása volt a teremtés szójellegűségéről, vagyis a dolgok igazságáról.

Tomás világképének másik oszlopa az ember szellemi-lelki mivoltára^m vonatkozik, ami Arisztotelész felfogásánakⁿ (*De anima III*) megfelelően értésre, vagy megismerésre hangolt, miszerint a lélek tulajdonsága, hogy „valamilyen módon mindenné váljon” – „anima quoddammodo omina”.

19. A lélek valahogy minden.

Az ember lelke minden megismerésben azzá válik, amit megismer. Tamás mindig idézi az arisztotelészi mondatot, ha az igazságról vagy a megismerésről ír.

A világkép két oszlopa a lehető legszorosabban összefügg. Az, hogy valami – a fenti értelemben – *igaz*, azt jelenti, hogy egy Én-lény belső képességére vonatkozik. Az, hogy „*minden létező igaz*”, azt jelenti, hogy *minden* egy Én-lény megismerő képességére vonatkozik. „Ez azonban csak akkor lehetséges, ha valóban feltételezünk valamit, aminek hajlama van arra, hogy egységre jusson mindennel, ami létezik: ez azonban a lélek, ami bizonyos értelemben azonos minden létezővel. A lélekben lakik azonban a megismerés és az akarat ereje. Így tehát a létező megegyezése az akarat az, amit a „jó” névvel illetünk. A létező megegyezése a megismerő szellemmel az, amit az „igaz” névvel illetünk.”⁹ Minden

^m *Geistselbst*. (A fogalom R. Steinertől származik.)

ⁿ Tamás, munkásságában nagymértékben támaszkodott Arisztotelészre – eltérően a korábban elterjedtebb platonikus irányzatoktól. Műveiben az „a filozófus” megjelölés mindig Arisztotelészre vonatkozik.

dolog nemcsak igaz, vagyis értelmes, megismerhető, de azt is lehet mondani, hogy „minden dolog olyan mértékben megismerhető, amennyire létezik.”¹⁰

20. *Minden dolog annyiban igaz, amennyiben létezik.*

Az emberi lélek kapcsolódik a világ valóságának egészéhez, és rokon vele (ld. K 1).

21. *A lét megismerhető, a szellem megismerő.*

A 21. meditációs mondat – Pieper fordításának csekély megváltoztatásával – összefoglalhatná Tamás tanítását a lélek megismerésre való hangoltságáról.

Az értésre hangoltság a zen buddhizmusban

Steinernél az adott – a korábbi megismerésektől eltekintve – az érzékszervi észleletekből áll, amik tudati értelemben, vagyis ismeretelméletileg adottak; másrészt a gondolkodás képessége ontológiailag, tudatfölötti módon – nem ismeretelméletileg – adott. A lingvisztika nyelvén ezt úgy fejezhetjük ki, hogy a jelek világa kívülről adott, és az ember megismerési törekvése arra irányul, hogy ontológiailag adott gondolkodási képessége segítségével keresse a jelek értelmét. Gondolkodási képessége egy jelentésekből álló világból ered, ez teszi egyáltalán lehetővé a keresést. Ennek a világnak többféle elnevezése van: az ősképek szellemi világa, a rupa-világ, az alsó devahán¹¹. A képesség forrása azonban maga az igazi Én, a szellemi világ fölött álló arupa^o-világból. Aquinói Tamásnál adott egyrészt az érzékszervi észleléssel észlelhető teremtés, másrészt az intellectus vagy anima intellectiva, a megismerő lelki-szellemi képesség – ami átfogóbb, mint az, amit Steiner intuitív gondolkodásnak nevez. Ezt a két adottságot összekapcsolja, megismerésre hangoltá teszi a dolgokban lakó igazság, vagyis a rajtuk keresztül megnyilvánuló jelentés, és az anima intellectiva képessége.

Egészen más az adottság a zenben, mert a közönséges megismerést, és így a közönséges tudat számára adott *tárgyi*, vagy dualisztikus világot illúzióknak tekinti, de lényegét tekintve az egyetlen *valódi* adottság, a szellem (*mind^p*) megnyilvánulásának.

Ennek a szemléletnek több következménye van. Először:

22. *Ha a világ nem-dualisztikusan adott, akkor nincs megismerés, következésképp nincsenek megismerési problémák sem.*¹²

Másodszor: az – explicit soha le nem írt – ismeretelmélet a megismerés magasabb szintjeivel foglalkozik, amik a mai értelemben *tudatfölöttiek*¹³, és amikből a hétköznapi megismerés származik, mint a magasabb szintek árnyéka. Egy adott megismerési szint ismeretelmélete valójában mindig csak magasabb szintről adható meg¹⁴, ahogy Steiner „lelki megfigyelései”, de Tamáséi is, magasabb szintről származnak¹⁵.

Harmadszor: mivel a hétköznapi világot illúzióknak, egyszersmind a szellem megnyilvánulásának tekintik, a zen mesterek számára csak egy adottság létezik: a Buddha természet, amit Magam-természetnek (vagy Én-természetnek) is neveznek, és ami önmagában

^o Arupa = nem rupa, nem forma.

^p Angol (mind = szellem, tudat, értelem).

üres, képes minden formát fölvenni, legyen szó akár előtalált, akár maga által létrehozott formáról.

23. *A Buddha természet üres.*

Az igazi megismerési feladat az Én természetének megismeréséből áll, amit elfednek az illúziók, amik azonban szintén belőle származnak. Így olvassuk Bodhidarma beszédeiben: „A szellem képességei határtalanok, és megnyilvánulásai kimeríthetetlenek. Ha formákat nézel szemekkel, hangokat hallasz füleiddel, illatokat szagolsz orroddal, ízeket érzel a nyelvvel: minden mozgás és minden állapot a te szellemed.

24. *Ahova nem ér el a nyelv, ott a Szellemed, minden pillanatban.” (B 23^q)*

„Ha egyszer végére jutsz a karmádnak, és

25. *ha táplálsz tudatosságodat, feloldódik összes megmaradt ragaszkodásod.*

Az értés megjön magától, nem kell erőlködnöd.” (B 35)

Bankei, zen mester a 17. századból, megőrizte az első mesterek radikalizmusát¹⁶. Hallgassuk, mit mond.

„Amit úgy nevezek, a „Meg-nem-született”, az a Buddha-szellem. Ez a meg nem született Buddha-szellem csodálatos, megvilágosító bölcsességgel rendelkezik. A meg-nem-születettben minden a helyén van, és teljes harmóniában marad. Ha mindent a meg-nem-születettnek megfelelően teszel, megnyílik benned a szem, ami mindent olyannak lát, amilyen, és saját szellemedben tudod, hogy mindenki, akit látsz, élő Buddha.” (Bankei 52^r)

26. *„Egyikőtök sem volt elválasztva szellemétől, sohasem, és ugyanígy nincs közöttetek senki, aki ne lenne megvilágosodott.*

Mindannyian a Buddha-szellemmel születettek. Ez születési jogotok.” (Bankei 66)

27. *Kezdetől fogva meg-nem-született vagy. Nincs rá szükség, azzá válni.*
(Ld. még K 2).

A megismerési folyamatok tanulmányozásán alapuló ismeretelmélet létrehozásához képesnek kell lennünk a reflexióra, rá kell tudnunk látni a tudatra, funkcióira és folyamataira. Ebből a szemszögből nézve, Bodhidarma véráram prédikációjának már első mondatai is hihetetlenül modernek:

„Minden, ami a három birodalomban [a sóvárság, a forma és a formától mentesség birodalmában] megjelenik, a szellemedből jön. Ezért tanítanak a múlt és jövő Buddhái szellemtől szellemnek, és ügyet sem vetnek definíciókra.

Kérdés: De ha nem definiálják, mit értenek 'szellem' alatt?

Kérdezel. Ez a szellemed. Válaszolok. Ez a szellemem. Hogyan válaszolhatnék, ha nem lenne szellemem? Hogyan kérdezhetsz, ha nem lenne szellemed?”

Noha ez radikális reflexió a saját szellemre, mégse merülnek fel kérdések a hétköznapi életre és tapasztalásra vonatkozóan. Ennek két oka van. Az egyik, és ez a fő ok: a reflexió itt nem

^q A *Bloodstream Sermon* (véráram prédikáció)-ból.

^r A *Ryumon-Ji Sermons*-ból.

ugyanaz, mint mondjuk a 19. század Európájában, vagyis nem absztrakt, nem a tudat múltjára irányul. Nem spekulatív, hanem *tapasztaláson* alapul. Ez azt mutatja – és ez a második ok –, hogy az, amit mi hétköznapi életnek nevezünk, a Szellem – Buddha-természet, Én, Prajna^s, jelenlét – eredménye, belőle áradt ki, és hogy az Én, a maga ürességében – nem ez és nem az – azonos az egész világgal. (Ehhez ld. a későbbi fejezeteket a megismerésről, énről és ürességről.)

^s Szanszkrit: „bölcesség”, betekintés a valóság valós természetébe.

2. A jóra hangoltság

Ahogy az értést és a megismerést sem, úgy azt sem lehet definiálni, mi a „jó” vagy a „jóság”. Ez minden alapvető szó közös vonása. Mivel azonban a jó – akárcsak a gonosz – gyakorlatilag összefügg a megismeréssel és az akarattal, az emberi léleknek képesnek kell lennie arra, hogy ráhangolódjék, különben meg sem értenénk a szót. A megismerés hozzátartozik a jóhoz – és a gonoszhoz –, hiszen ahhoz, hogy jót tehessek, előbb meg kell ismernem. Az akarat hozzátartozik a jóhoz, mert a megismerés még nem elég hozzá. A megfelelő lelki képességek, vagyis a megismeréshez elengedhetetlen figyelem és az akaratot jóra mozdító szeretet összefonódik és rokonságban áll. Ha a figyelem növekszik, odaadás lesz belőle, és azután szeretet.

Mindhárom tanítás, amivel foglalkozunk, explicit vagy implicit kétfajta szeretetet különböztet meg¹⁷. Az *első* szeretet természetes, és valami adott tárgyra irányul (anyai szeretet, nemi szeretet). A *második* szeretet egy még nem létező tárgyra irányul, amit ez a szeretet teremt – szeret – a világra. A megismerésben (legalábbis az érzékszervi világ megismerésében¹⁸) az első szeretet él, az ember (és Isten) minden teremtményében a második.

Ha *beszélünk* a jóról és gonoszról (és a megismerésről), akkor a beszélő és tudatának eme tárgyai között távolság van, ezért csakis a második szeretetről lehet szó, mert az első nem ismer kérdést, a kérdéshez szükség van reflexióra¹⁹. A második szeretetet a világtól (az érzékszervi és a szellemi világtól) való elszakadás hozta létre mint kísérletet arra, hogy begyógyítsa az elválasztottság sebéit, messzemenően reflexió nélkül. De a második szeretet már feltételezi a reflexiót, az ember szabadság lehetőségéhez tartozik, és a reflexió lehetősége által tud az ember a jóról és gonoszról. Ez a képesség a zen mestereiben is kezdettől fogva megvolt – a szellem, vagyis a szellem-lélek¹, ami számukra nem következtetés, hanem tapasztalás volt.

A jóra hangoltság az antropozófiában

Korunk emberének lehetőségét a szabadságra, alkotó cselekvését, Steiner *A szabadság filozófiája* második részében tárgyalja. Mivel a felnőttben a jóra irányuló impulzust eltakarja az önzőség, és összekeveredik vele, ezért mindkettőnek szerepe van a cselekvésben. Az elterjedt vélemény általában csak az önző, aszociális részt, az emberi „ösztlényt” látja az emberi cselekvések forrásaként. A szerző ezért kénytelen előbb megszabadítani az alkotó részt a ráakódott lelki rétegektől. Így ezt olvashatjuk a XIII. fejezetben (a 23. oldaltól): „Ahhoz, hogy az ember erkölcsös legyen, nincs rá szükség, hogy először a filozófia megváltoztassa^u, nem kell először megszabadulnia természetétől. Az erkölcsösség abban áll, hogy olyan célra törekszünk, amit megismerésünk jogosnak ítél meg. Az ember lényének tulajdonsága, hogy törekedjék célja felé, amíg csak a hozzákapcsolódó kudarcok meg nem bénítják a benne élő vágyat. És minden igazi akarásnak ez a lényege. Az etika nem azon alapul, hogy kiirtunk minden törekvést a vágyak kielégítésére, hogy helyettük sápkóros,

¹ *Geistseele*. (A fogalom R. Steinertől származik.)

^u Utalás mindenekelőtt *Schopenhauer* és *Eduard v. Hartmann* etikai „pesszimizmusára”, ami szerint – leegyszerűsítve – az ember, ha morálisan akar viselkedni, akkor nem szabad azt csinálnia, amit akar, hanem azt, amit kell – már csak azért is, mert a vágyak kielégítésének egyenlege úgyszintén mindig negatív.

absztrakt ideák vehessék át a hatalmat, amiben nem akadályozza őket az élet örömeire való vágy, hanem *erős*, szellemi fogantatású intuíciók által hordott *akarat*on, ami akkor is eléri célját, ha a hozzávezető út tövises.” (Ld. az idézet folytatását K 3-ban)

28. *Amit a jó ideáinak nevezünk, a harmonikusan kifejezett ember esetében nem kívül, hanem lénykörén belül vannak. (Szab XIII. fejezet)*

Az „első” szeretetet Steiner késői műveiben több helyen is leírja. Egy példa: „A rózsakeresztes beavatás ötödik fokozata a mikrokozmosz és makrokozmosz megfelelésének megtanulása. Az ember és az őt körülvevő világ összes dolga között van egy bizonyos kapcsolat. A közönséges embernél ez csak a nemek közötti szerelemben nyilatkozik meg...”²⁰

A teremtő szeretetet a következőképpen ábrázolja:

„Az emberi lélek tudatára ébred, hogy ha csak a természet és az emberi szükségletek kielégítésének története működne, akkor az élet egyhangú és sivár lenne. Az ember teremt valamit itt a fizikai létben, ami túlmutat a természet és a szükségletek lefutásán”²¹

A morális intuíció, ami már az *Ószövetség* profetikus részeiben is megjelenik, mint a jövő képe (pl. Jeremiás 31, 31^v), az egyének közötti konfliktusokhoz vezethetne, ha forrása pusztán szubjektív lenne – jogos lenne az aggodalom, ha a kétféle intuíció, a megismerő és a morális intuíció forrása, nem közös helyről eredne. Ezt a forrást nevezhetjük Logosznak: Steiner néha így nevezi az egész szellemi világot (ld. K 4). A *Die Philosophie der Freiheit* IX. fejezetében ideavilágnak nevezi: „Nem abban áll a különbség köztem és embertársam között, hogy két teljesen különböző szellemi világban élünk, hanem abban, hogy más intuíciókat fogad be a közös ideavilágból, mint én... Ha mindketten valóban az ideából merítünk, és nem engedünk semmilyen külső (fizikai vagy szellemi) indítéknak, akkor csakis közös törekvésben, közös szándékban találkozhatunk. Szabad embereknél kizárt a morális félreértés, összeütközés...”

29. *A szabad embernek bizalma van abban, hogy közös szellemi világhoz tartozik a másik szabad emberrel, és hogy találkoznak szándékaikban.”*

Ha a karma része egy tanításnak, akkor világa a jóra irányul, különben semmi értelme sincs a „karmikus kiegyenlítésnek”. Így ezt találjuk Steiner *Theosophie* c. könyvében, *A szellem újratestesülése és a sors* c. fejezetben: „Életünkben a szellem... összekapcsolódik a lélekkel, aki tőle kapja a képességet, hogy az igazban és a jóban éljen... A szellem-én (*Geistselbst*) elhozza az „énnek” a szellemi világból az igaz és a jó örök törvényeit. Ezek a törvények a tudati lelken keresztül összekapcsolódnak a lélek saját életének élményeivel.”

30. *Az életben a szellem és a lélek összekapcsolódik.*

A teremtő szeretet nem idegen az embernek, és nem is jelent valami különlegeset. Mindenki megvan az alkotásra való képesség, és ezzel a kötelesség is. Az első szeretet metamorfózisából jön létre, ami az emberben a megismerésre való törekvés formájában is megjelenik (*Szab 2. fejezet*).

31. *„A szellemi megismerés szeretetté alakul, azáltal, ami.” (Geheimwissenschaft 416).*

^v Jeremiás 31, 31-34: „Ímé, eljönnek a napok, azt mondja az Úr; és új szövetséget kötök az Izráel házával és a Júda házával... Törvényemet az ő belsejökbe helyezem, és az ő szívökbe írom be, és Istenökké leszek, ők pedig népemmé lesznek. És nem tanítja többé senki az ő felebarátját, és senki az ő atyjafiát, mondván: Ismerjétek meg az Urat, mert ők mindnyájan megismernek engem, kicsinytől fogva nagyig, azt mondja az Úr, mert megbocsátom az ő bűneiket, és vétkeikről többé meg nem emlékezem.”

Meg kell említeni, hogy a kisgyerek általános nyitottsága, befogadó készsége, ami később szeretetté alakul, csak a harmadik év körül kezd elhomályosulni, amikor az egoítás kialakul.

A jóra hangoltság Aquinói Szent Tamásnál

Az első és második szeretet témáját megtaláljuk Dante lélektanában²², és ez a tan, mint Danténál szinte minden, Aquinói Tamástól származik.

32. *„A lélek szeretetre lőn születve” (Purgatórium, 18. ének, 19)*

Ugyanez a felfogás tükröződik Tamás teológiai-filozófiai tanításában az elméleti és gyakorlati értelemről. Az elméleti értelem (intellectus speculativus) a dolgok megismerésére szolgál, a gyakorlati (intellectus practicus) „a cselekvés irányában rendezi a megismert igazságot”.²³ A gyakorlati értelem az elméleti értelem „kiterjesztése” révén (per extensionem) jön létre. Mai nyelvünkön így mondanánk: a megismerés teremtő szeretetté alakul, ha az egyes megismerések feloldódnak a megfelelő képességben, ha formáktól független erőkké válnak. Tamás, akárcsak Steiner, közös eredetre vezet vissza a megismerést és a jót.

A jóra való alapvető hangoltságot Tamás a szellem-lélek egyik elemeként írja le, amit a *synderesis* névvel illet, és amit „ős-lelkiismeret”-re lehetne fordítani. Az ősz-lelkiismeret az, ami egyáltalán jóra indítja az embert. Az ősz-lelkiismeret csalhatatlan, sohasem téved, elpusztíthatatlan és született, természetes „hozzáállás” (habitus), természetes módon tartalmazza az etikai alaptörvényt. A *synderesis* az ember alapvető jóra való hajlama, amit még nem határol be valamilyen konkrét helyzetet. A tényleges cselekvéshez hosszú út vezet; Tamás összesen tizenkét fokozatban írja le a gyakorlati cselekvéshez vezető utat.²⁴ Az ősz-lelkiismeretnek akarati jellege van, „jelszava” ez lehetne: „bonum faciendum est” – „a jót kell cselekedni”. A „helyzeti lelkiismeret” már teljes mértékben az adottságok megismerése vezet és határozza meg (ez a *conscientia*). Az ősz-lelkiismeret működése a lehető legszorosabban összefügg a jó fogalmával. „A gyakorlati értelem legmagasabb princípiuma a jó fogalmán alapul, ami így hangzik: A jó az, amire minden lény törekszik.”²⁵ A jó természetes szeretetét „természetes törvénynek” nevezi, ez az ősz-lelkiismeret tartalma. „A természetes törvény rendje a természetes lényegi hajlandóságok rendjét követi.”²⁶ A lényegi hajlandóságok a dolgok, helyzetek sajátja, és az ősz-lelkiismeret vagy természetes szeretet alkalmazkodik a cselekvésben ezekhez a hajlandóságokhoz. Az ősz-lelkiismeret önmagában ennél az alapvető követelménynél maradna:

33. *„Legyen jó, történjék jó.”*

Hogy az adott helyzetben mi a jó, a szellem megismerése mondja meg, ahogy a végrehajtás módját is.

A dolgok lényegi hajlandósága azonban, az, amire minden törekszik, a tökéletességük.

34. *„Minden a tökéletességre törekszik.”²⁷*

A teremtmény többé-kevésbé távol áll tökéletességétől, még fejlődésben van, csírájában hordozza olyanságát (nem a buddhista értelemben), és a tökéletesség felé halad.

35. *„Minden lény annyira jó, amennyire létező.”²⁸*

A jó az, ami felé a valóságos lény halad. Az ős-lelkiismeret általános tartalma ezek szerint ez: amerre a valóságos lényege szerint halad, arra haladjon is.

A jó itt őserőként működik, mind az emberben, mind a világban, Akármilyen hihetetlennek hangozzék is: a jó horgonyt vetett az emberben és a világban. (Ld. még ehhez a 7. fejezetet.)

A jóra hangoltság a zen buddhizmusban

A nyugati kultúrában nevelkedett ember számára nehéz megérteni, hogy az eredeti zenben a jó a tökéletes üresség; a szabadság a formáktól, vagyis dolgoktól, gondolatoktól, ítéletektől, érzelmektől és akarati céloktól. A 6. fejezetben behatóbban foglalkozunk ezzel a tanítással. Úgy tűnhet, hogy ez a hozzáállás, ami Bodhidarma kijelentéseiben is megtalálható, morális közönyösséget tükröz.

36. *„Egy Buddha nem tesz se jót, se gonoszat” (B 17)*

„Ez a szellem se nem tiszta, se nem tisztátalan, se nem jó, se nem gonosz, se nem múlt, se nem jövő.” (B 21) Azonban az eredeti szellemet (vagy tudatot, angolul: *mind*), a Buddha-természetet vagy Én-természetet kezdettől fogva jónak ábrázolják. Bodhidarma idézi a Nirvána szútrát (B 79): „Buddha természetünk tudatosság (*awareness*): az, hogy tudatosak (figyelmesek, *aware*) vagyunk, és másokat tudatossá teszünk. A tudatosság megvalósítása szabadság.” És hozzáfűzi:

37. *„Minden jó gyökere a tudatosság.*

A tudatosság eme gyökeréből nő minden erény fája, és gyümölcse a nirvána. A tudat (szellem) látása az értés.”

A törekvés abban áll, hogy kiléphessünk az újjászületések körforgásából, hogy azután nem kényszerből, hanem szabadságból térjünk vissza a földi életbe, hogy segíthessünk a többieknek. Az embert három méreg tartja a kerék forgásában: tévelygés (illúzió), sóvárgás (mohóság) és harag vagy gyűlölet. Ezeknek is ugyanaz a gyökere, mint az erényeknek. „Aki beszáll a Nagy Járműbe (Mahayana), elhagyja a három birodalmat. Ezek a mohóság, harag (gyűlölet) és öncsalás.”²⁹ „Elhagyni a három birodalmat azt jelenti, hogy visszatérünk a sóvárgás, harag és tévelygés birodalmából a moralitás, meditáció és bölcsesség birodalmába. Sóvárgás, harag és tévelygés nem rendelkezik saját létezéssel (nincs saját természetük). Aki képes az önmegfigyelésre, belátja, hogy a sóvárság, harag és tévelygés természete a Buddha természet. Nincs Buddha természet a sóvárságon, haragon és tévelygésen túl. A szútrák azt tanítják: 'a Buddhák csak azáltal lettek Buddhák, hogy a három méreggel éltek, és tiszta dharmával^w táplálkoztak.' A három méreg a sóvárság, a gyűlölet és az illúzió.”^x

Az eredeti, formáktól mentes természet válik formákká, ahogy a gondolkodás önmagában formamentes képessége gondolatokká válik. Bankei ezt mondja (34. old.): „De a meg-nem-születettség, és a Buddha szellem csodálatos, megvilágosító ereje által ez a szellem visszatükröz minden dolgot, ami elvonul előtte, átalakul a dolgokká – így válik a Buddha szellem gondolattá.”

^w A dharma (szanszkrit) sokjelentésű fogalom: törvény, vallás, természet, igazság, tan...

^x Bodhidarma ébredési prédikációjából (*wake-up sermon*).

38. *A formamentes Buddha-szellem formákká válik.*

De a ragaszkodás, függőségek kialakulása is az eredeti természetből származik, és tartós formákat ad *ezeknek* a formáknak, esetleg visszafordíthatatlanul.³⁰ Bodhidarma ezt mondja (B 63): „Ha a három méreg ott van a tudatban, akkor szennyezett országban élünk. Ha a három méreg nincs jelen a tudatban, akkor tiszta országban élünk. A szútrák azt tanítják: egy Buddha sohasem jelenik meg olyan országban, ami tele van szeméttel és tisztátalansággal.”

A három méreg vezet a reinkarnációhoz, és így a halandósághoz. A halandóság sem más, mint megváltoztatott Buddha természet. Bodhidarma (B 67): „Halandóság és Buddha olyan, mint víz és jég. Akit megfertőzött a három méreg, halandóvá válik... Ami télen jéggé fagy, nyáron vízzé olvad. Ha eldobod a jeget, vized sem lesz többé.”

39. *Ha megszabadulsz a halandóságtól, Buddhaság sincs többé.”*

A három méreg, az újraszületés törvénye, a pokol – amivé a három méreg teheti a földi életet – fogságából az egyetlen szabadulás a látás; a saját szellemünkre, Buddha természetünkre való ráébredés, az igazi Énné válás. Bodhidarma (B 83^y):

40. *„A sóvárgás megfelel a vágyak birodalmának, a harag a formák birodalmának, az öncsalás a formák nélküli birodalomnak.*

Buddha kimenekült ezekből a birodalmakból:

41. *Buddha kimenekült a sóvárgás birodalmából moralitás által, a harag birodalmából meditáció által, az öncsalás birodalmából bölcsesség által.”*

A szellem, a Buddha-csira minden emberben megvan. Ezt *tapasztalássá* tenni jelenti az utat, a bodhiszattvává válás, az ember megvalósításának útját – ezért vagyunk a Földön. Bodhidarma (B 111): „A szellem minden erény forrása. És ugyancsak ő uralkodik minden erőn. A nirvána örök üdvössége a nyugvó szellemből fakad. A három birodalomban való újraszületés is a szellemből fakad. A szellem a kapu minden világba, és a szellem a túlpartra vezető gázló.”

42. *Akik tudják hol a kapu, nem aggódnak, hogy hogyan érik el. Akik tudják hol a gázló, nem aggódnak, hogy hogyan jutnak át.”*

Az alapvető gyakorlat a figyelem vagy tudatosság öntapasztalása.³¹

Bodhidarma (B 113): „Ha egyszerűen koncentrálni tudsz a szellem belső fényére és kifelé mutató kisugárzására, akkor egyszer s mindenkorra feloldod a három mérget és elúzódsz a hat tolvajt [a hat érzékszerven keresztül megnyilvánuló észleleti világ valóságnak tekintését]. Megerőltetés nélkül jutsz végtelen erények, tökéletességek és az igazság kapuinak birtokába. Átlátni a profánon és tanúskodni a magasztosról szempillantásnyira van csupán. Ez a megismerés most van.”

^y *Breakthrough-sermon* (áttörés prédikáció)

3. A megismerés

Minden olyan ismeretelmélet reménytelen, amelyik valami természeti adottságot választ kiindulópontul, vagyis a nem-megismerésből indul ki. Csak olyan tan tudja érthetővé tenni a megismerést – a maga nem tökéletes mivoltában –, amelyik megismerésből, mégpedig tökéletes megismerésből indul ki.

43. *A világosságot nem lehet a sötétségből levezetni, mert nem belőle származik.*

A megismerést a nem-megismerésből levezetni olyan, mintha a magasabb rendűt akarnánk az alacsonyabb rendűből levezetni, ami lehetetlen.

A megismerés tudománya feltételezi a reflexió képességét, és a reflexió mélysége vagy következetessége határozza meg, hogy egy ismeretelmélet mennyire ébred a fenti alapelv tudatára. Ezért vizsgáltuk meg az első két fejezetben az ember hangolódásait. Az értés képességét amúgy is föl kell tételezni minden úgynevezett evolucionista ismeretelméletben. A nem-öröklött, specifikusan emberi képességek, amiket könnyen megfigyelhetünk a kisgyereknél, ellentmondásba kerülnek minden olyan elmélettel, ami a megismerést alulról akarja megmagyarázni, pl. biológiai adottságokból vagy valamilyen szükségszerűségből.³² Az emberiség történetében jól látszik ez az ellentmondás az archaikus emberek megismerési teljesítményein, akik úgy tudtak természettudomány nélkül kifejleszteni orvosi, építészeti, fémöntési vagy kerámiai-kémiai technikákat, hogy semmi nyoma sem maradt annak, hogy „trial and error” módszerrel próbálgattak volna.

Az ember eredetileg világos világban élt, egy a maitól nagyon különböző jellegű megismerésben, ami azt jelenti, hogy elválasztatlanságban vagy azonosságban élt a (szellemi) világgal – a jelentések világával. Ez ugyanúgy része minden hagyománynak, ahogy valamilyen „bűnbeesés” is, amivel megkezdődik az eredeti állapottól való elszakadás.

Az embernek el kell szakadnia a jelentésvilág egységétől, hogy öntudatra ébredhessen – egy ideiglenes, nem igazi öntudatra. Az egoisztikus pót-öntudatból kiindulva megtalálhatná és bejárhatná az igazi Énhez vezető „utat”.

A mai hétköznapi és tudományos megismerés legyengített és részben eltorzított formája annak, amit „magasabb megismerésnek” nevezünk.

44. *A nem-megismerésből sohase lesz megismerés.*

45. *Mindig a pozitív az elsődleges.*

A megismerés az antropozófiában

Steiner a *Wahrheit und Wissenschaft* (Igazság és tudomány) c. könyvében vázolja a legkövetkezetesebben egy olyan, előfeltételezések nélküli ismeretelmélet alapjait, ami tisztázni igyekszik a megismerési kérdést az észleleti világra vonatkozóan. Az előfeltételezések nélküliség itt azt jelenti, hogy a tisztázás felépítésben semmi olyat nem használhatunk kiinduló pontként, ami már megismerés *eredménye*, hanem csakis tiszta megfigyeléseket. A megfigyelések eredményei a hétköznapi megismerés forrásaihoz

vezetnek, amik *adottak*; az észleleti elemek, vagyis érzékszervi benyomások, és a gondolkodás. Előzőek ismeretelméletileg adottak, utóbbiak ontológiailag. Ezzel a legegyszerűbb megismerés is összekapcsolódik a tudat tudatfölötti forrásaival, az ősmegismeréssel.

Ez a modell – a megismerés észlelet és fogalom összekapcsolása – azonban csak az ember-alkotta dolgokra érvényes, mert a hétköznapi megismerés csak ezekhez tud hozzáférni. Ezen a területen a fogalmiság visszavezet intuíciójához, vagyis tudatossá válása előtti vagy fölötti forrásához, míg az észleleti adott teljesen elveszti struktúráját, ha (egy gondolatkísérletben) megszabadítjuk a fogalmiságtól: „visszamarad” egy tagolatlan, és egyes részleteket sem tartalmazó „kép”.

A kétüteműség már a művészi megismerésben is eltűnik, az észlelésben már benne van a (nem gondolati) értelem, a jelentés az esztétikailag megismerő érzés számára; a jelentést nem utólag fűzzük hozzá az észlelethez. A természet (minden, amit nem ember alkotott) megismeréséhez magasabb megismerésre van szükség: közönséges megismerésünk nem tudja felfogni azokat az ideákat, amelyek jeleit, mint természetet észleljük. Így kell érteni a következő Steiner szöveget: „Még mielőtt ránézel a rózsára, már történt valami. Csak a képzetet, az észleletet látod, de az észleletnek előbb létre kellett jönnie. Itt bújik meg a szellemiség az észlelésben; itt bújik meg egy emlékezés – emlékezés arra, amit előtte gondoltál...”

A filozófus ugyebár ránéz a rózsára; és utána azután kezd gondolkodni, filozofálni róla. Annak, aki meg akarja fejteni a rózsa titkát, nem utána kell gondolkodnia; akkor semmi sem történik. Hanem ránéz a rózsára, és tudatára ébred: még mielőtt a rózsa közönséges (érzéki) tudatába jut, már lejátszódott egy folyamat. Ez úgy jelenik meg számára, mint emlékezés, ami a meglátás előtt játszódott le. Ez, hogy valami úgy jelenik meg számunkra, mint emlékezés, amiről tudjuk, te cselekedted, még mielőtt megjelent az észleleti kép, ez a külső természetre vonatkozóan „előtte-gondolás”, ami tudattalan marad, és azután merül fel, mint egy emlék; ez az, ami számít. Utánagondolással sohase fejtjük meg a természet titkait, csak 'előtte-gondolással'.”³³

A magasabb megismerés az, ha tudatossá válik az, amit Steiner itt „előtte-gondolásnak” nevez, és a teremtést – a természetet – csak ezzel lehet megismerni. A természettudomány a jelek világának külsődleges törvényeit ismeri meg.³⁴ Az észlelési megismerésre vonatkozóan az a gondolat a legfontosabb, hogy a tárgy és az alany közötti elválasztásból következik, hogy észlelés és gondolkodás összeillik, egymásra hangolt.³⁵ Ezzel a nézettel találkozunk majd Aquinói Tamásnál is. Ezt a gondolatot összefoglalhatjuk egyetlen mondatban:

46. *A fogalom hozzátartozik a dologhoz.*

Az érzékek és érzékszervek szerepét egy másik előadás tárgyalja (ld. K 5). Ebben leírja Steiner, hogyan tompítják, gyengítik le az érzékek azt, ami kívülről ér el bennünket, azért, hogy be tudjuk fogadni. Hasonlóan ahhoz, ahogy a Nap fényét csak visszatükrözött formájában tudjuk elviselni, de közvetlenül nem tudunk belenézni a Napba.

47. *„Legbelsőbb emberi mivoltunkban Naplények vagyunk, csak még nem tudjuk elviselni.”*

A megismerés Aquinói Szent Tamásnál

48. „Az igazság a lét sajátos tulajdonsága, amivel egészen általánosan minden létező rendelkezik” (Ver. I.1)

„Lenni és igaznak lenni ugyanazt jelenti” (Ver. I.10)

„Minden dolog igaz, és egy dolog sem hamis” (Ver. I.10)

Az első fejezetben már érintettük a tomisztikus világnézetnek ezt a pillérét. A másik pillér az intellectus képessége, hogy minden gondolatot, fogalmat, minden unversáliát megragadjon. Az intellectus úgy ragad meg bármilyen tartalmat, hogy azonossá válik vele: ez a megragadás.

49. *A megismerésben a megismerő szellem és a megismert valóság eggyé válik.* (C.G. 2, 59).

Ezt az ideát, hogy a megismerés a megismerő szellem azonossága a megismerttel, messze vissza lehet követni, legalább Platónig. Scotus Eriugena (9. század) pl. így idézi Dionysius Aeopagitát (6. század): „A létező dolgok megismerése maga a létező dolgok.” – „Cognitio eorum quae sunt, ea quae sunt, est.”

„A megismerő szellem nagyon is – ez azt jelenti, hogy tökéletesen – a megismert dolog” (Quol. 7.2). „A lélek úgyszólván átalakul a dolog képévé” (Nat. Verb.). „A megismerési kép bizonyos értelemben maga a valóság lényege és természete, nem a természetes, hanem az intellegibilis létnek megfelelően” (Quol. 8.4). Joseph Pieper³⁶ kommentárja: „Egy dolog intellegibilis léte a dolog „természetes” léte, amennyiben a dolog igaz, vagyis megismerhető. Mert 'a dolgok igazsága lényegét tekintve ugyanaz, mint a léte' (I, 16,3).” Ebben egyáltalán a valóság lényegi kérdése merül fel. Ha a legutóbbi idézetet komolyan vesszük, akkor Tamásnál nem lehet objektivizmusról beszélni. Erre a problémára még visszatérünk.

Milyennek kell lennie az intellectusnak, ha minden dologgal azonossá tud válni? Tamás válasza: „A megismerő lények abban különböznek a nem-megismerőktől, hogy a nem-megismerőknek a formájukon kívül nincs semmijük.

50. *A megismerő lény azonban képes rá, hogy más lények formáját is fölvegye.*

A megismert megismerési képe ugyanis a megismerőben van. Ezért nyilvánvaló, hogy a nem-megismerő természete korlátozottabb és behatároltabb. A megismerő lény természete azonban szélesebb és kiterjedtebb. Ezért mondja a filozófus (Arisztotelész), hogy a lélek valamilyen módon minden.” (I, 14,1).

Ha a szellem-lélek minden formát föl tud venni, akkor neki magának semmilyen meghatározott formája nincs, és pontosan ez teszi képessé az embert, és minden Én-lényt a megismerésre. A megismerő szellem-lélek formamentességében megegyezik mindegyik, valamennyire is a valóság mélyére hatoló tanítás. Tamás Arisztotelészre hivatkozik (*De anima*, III. 429 a. ld. K 6). Ő maga ezt írja: „Befogadó megismerési képességünknek ugyanaz a szerepe a megismerhető dolgok rendjében, mint a prima materia szerepe a természeti dolgok rendjében.” Pieper hozzáfűzi: „Ez azt jelenti, hogy megismerő szellemünk olyan, mint a prima materia a teremtés eredeténél, a lét lényegi lehetősége, puszta létezés, tiszta lehetőség.”³⁷ Ismét Tamás (C. T. 88. fejezet): „A képességes értelem (intellectus possibilis – fönt: „befogadó megismerési képesség”) természetes képességgel rendelkezik az érthetőség

irányában, amennyiben természete szerint semmilyen észleleti dolog formájával sem rendelkezik, ahogy a pupilla is képes minden színre.”

51. „Az értelemnek nincs formája.”

Mit jelent Tamásnál az „anyag”, és mi a viszonya a megismeréshez? Ezt mondja: „Az anyag azonban a lehetőség szerint létező...”

52. *Az anyagtól való függetlenség teszi lehetővé az értést.*

Ennek egyik jele, hogy az anyagi formák azáltal válnak érthetővé a valóságban (in actu, az értési tevékenység során), hogy megszabadítjuk (leválasztjuk, absztraháljuk, elvonatkoztatjuk) őket anyagi feltételeiktől.” (C.T. 28. fejezet). Az anyag leírása így hangzik: „Ami azonban valamilyen dologgá válás lehetőségét hordozza, az az anyaga, ahogy a fa a zsámoly anyaga.” (C. T. 99. fejezet).

A megismerő szellem-lélek anyagtalan, formamentes, és megismeri, „absztrahálja” az általánost, az univerzálisokat, amik maguk is anyagtalanok, jelentés jellegűek. A *Compendium Theologiae* 79. fejezetében olvassuk: „Az értelem azonban anyagtalan módon ismeri meg a dolgokat, azokat is, amik természetük szerint anyagiak, mivel elvonatkoztatja az általános formát az egyedi anyagi feltételektől. Tehát lehetetlen, hogy a megismert dolog megismerési képe anyagi módon jelenjen meg a tudatban. Következésképpen semelyik testi szerv sem veszi fel magába, mert minden testi szerv anyagi.” Mennyire kívánatos lenne, hogy a tudat és az agyfiziológia mai tudósai is ilyen világosan gondolkodjanak. (Ld. még K 7.)

A szóban forgó „formák” fogalmiságok, ideák, vagyis szellemi formák, anyagtalanok, és ezért téren és időn kívüliek. Az ember csak ezekhez a formákhoz tud hozzáférni, mert „pontosan fogalmazva ugyanis nem az érzékek és a szellem-lélek ismer meg, hanem az ember, aki mindkettőt használja.” (Ver. 2, 6 ad 3).

53. „Egyedül a szellem-lélek ismeri meg a dolgok lényegét.” (I, 57, 1 ad 2)

Ez a lényeg univerzális, az anyagi-egyedi dologban az univerzálisát látjuk, az *asztalságot ebben az asztalban*: minden forma univerzális, amennyiben forma (Ver. 2,6) és a szellem-lélek nem tudja megismerni az egyedit, legalábbis nem elsőre és nem közvetlenül (Ver. 2,6). A megismerő szellem eggyé válik az univerzálisokkal a megismerésben. Ezt az azonosságot azonban két folyamat hozhatja létre: a szellem alkalmazkodik az objektívan elképzelt és objektívnek előfeltételezett dologhoz, vagy a „dolgot” a tapasztalt és többé-kevésbé tökéletlen, kölcsönös alkalmazkodás eredményének tekintjük, mégpedig az Isten akaratából való (tökéletes) forma és az emberi szellem alkalmazkodásáét, egy fajta intencionalitásban vagy közeledésben. Tamás ezeket a folyamatokat a *conformatio* vagy *adaequatio* névvel illeti. Következzék egy-két hely a valóság intencionalitásáról. „A létezőt nem lehet az igaz nélkül tapasztalni, mert a létezőt nem lehet megismerni anélkül, hogy az ne feleljen meg vagy ne hasonuljon (adaequetur) a megismerő szellemhez.” (Ver, I,I ad 3).

„Azáltal, hogy valaminek része van a létezésben, irányultsága van arra, hogy hasonuljon a megismerő szellemhez, és ennek megfelelően következik itt az igaz fogalma.” (Ver. I,I ad 5.)

„Annyiban nevezzük a dolgokat igaznak, amennyiben hasonulnak az isteni szellemhez és alkalmasak arra, hogy hasonuljanak az emberi szellemhez.” (Ver. I,3).

Az igazsággal leginkább foglalkozó műben két kifejezési módot találunk az *adaequatio* vonatkozásában: egyrészt az emberi szellem hasonul, másrészt – ahogy a fent idézett helyekből látható – a megismert dolog hasonul az emberi szellemhez. A kétfajta hasonulás lehetősége Istentől származik. Ő eredetileg tökéletesnek ismeri meg és teremti a dolgokat (ld. 7. fejezet), az ember megközelítőleg ismeri meg őket. A következő mondatban teljes mértékben megjelenik ez a kétarcúság: „A természeti dolog két intellectus – ugyanis az isteni és az emberi – között jön létre, és azért nevezzük igaznak, mert mindkettőhöz hasonul.” (Ver. I,2).

54. *A létező hasonul a megismerő szellemhez, aki így ismeri meg.*

55. *A létező hasonult az isteni szellemhez, és ez teszi alkalmassá arra, hogy hasonuljon az emberhez.*

56. *A természeti dolgot az isteni és emberi intellectus közé helyezték.*

Nem nehéz olyan egyértelmű kijelentéseket találni Tamásnál³⁸, amik kétséget sem hagynak afelől, hogy objektívnak tekinti a dolgokat, és az emberi szellem hasonul hozzájuk. Kifejezési módja az aktuális tárgyalás mélységétől és célkitűzésétől függ. Kétségkívül a megismerés intencionalitása a mélyebb és igényesebb felfogás. Ameddig az emberi megismerés terjed, és ahol találkozik az isteni megismeréssel, ott jön létre a dolog, ill. ott ismeri meg az ember úgy, ahogy számára megnyilvánul. Pieper még tovább kifejti: „Megismerő szellemünk tehát nem akkor lép először kapcsolatba a dolgokkal, amikor tekintetét rájuk veti. Hanem a lét és a véges szellem ama vonatkozása már a megismerés tetteles megvalósítása előtt ott van.”³⁹

57. *A világ szellemiségével már minden megismerés előtt kapcsolatban vagyunk.*

Emlékezhetünk az „előtte-gondolásra” Steinernél (ld. fent). A tudatfölötti területen állandóan jelen van a dolgok igazságával vagy archetipusával vagy az univerzálialakkal való azonosság. Pieper így folytatja: „Nemcsak a dolgok viszonyulnak az emberi szellemhez önmaguktól, az ember hozzátétele nélkül, ugyanis a saját, nem ember által létrehozott létük által: maga az emberi szellem is saját hozzátétele nélkül fordul a világ dolgai felé, ugyanis a saját, nem maga által létrehozott léte által.”⁴⁰

Tamás szerint az emberi megismerés ereje korlátlan, de gyakorlati határait nagyon is pontosan ismeri.

58. *„A szellemi léleknek ereje (erénye) van a végtelenhez, mivel meg tudja ragadni az univerzálialakat.” (I, 76,6)*

Tamás, Steinerhez hasonlóan szól a szellem kiterjedéséről a megismerésben:

59. *„Megismerő szellemünk a végtelenbe terjed, amikor megismer valamit.” (C.G. I, 43)*

Másrészt azonban: „Az ember a természet megismerésében nem rendelkezik az összes természeti dolog fogalmával.” (I, 91,I)

Ez talán a megismerés fejlődési lehetőségére vonatkozik, mint a híres mondatban: „Megismerésünk oly kevésbé kielégítő, hogy soha egy filozófusnak sem sikerült egyetlen szünyog lényegét teljes mértékben kiderítenie.” (Symb. Ap.) Reményt ad a jövőre nézve, hogy az állítmány múlt idejű. Tamás látszólagos agnoszticizmusával még foglalkozunk a 7. fejezetben.

60. „*A dolog történészerű valósága (actualitas) a dolog valamilyen világossága.*”

„*Ipsa actualitas rei est quoddam lumen ipsius.*” (De causis I,6)

Ez a világosság a megismerhetőség, az a része a dolog igazságának (nyilvánvalóságának), amelyiket az emberi szellem meg tud ragadni – ezért a megszorítás, hogy quoddam, valamilyen világosság. Ez a megszorítás érintkezik a másikkal, az emberi oldalon: *anima quoddammodo omnia* – a lélek *valahogy*, valamilyen módon minden, nem teljesen, hanem abban a mértékben, amennyire formamentessé tud válni (ld. a tamási megismerésre vonatkozó korábbi fejezetet). Az eredeti formamentesség visszanyerésére való törekvést megtaláljuk a zen-hagyományban.

Összefoglalás

1. A dolgoknak Logosz-természetük, jelentésük van, ami megnyilatkozik, ezért a dolgok igazak.
2. Az emberi szellem-lélek viszonylag formamentes, bizonyos értelemben képes bármilyen forma fölvetelésére, ami azonos a forma megismerésével.
3. Mind a formák, mint a lélek megismerő képessége anyagtalan.
4. A megismerhető formák univerzálisak, általános, archetipikus ideák; a dolgok egyedisége az anyagiságukból ered.
5. A dolgok igazsága és az ember megismerési képessége kezdetől egymásra hangolt.

A megismerés a zen-buddhizmusban

Ha meg akarjuk érteni az eredeti zen álláspontját, akkor először is teljes mértékben túl kell jutnunk a „valóság” nyugati felfogásán. A nyugati tudat mindig „valamit” tart valóságosnak, legyen az érzékszervileg észlelhető valami, vagy gondolat, képzet, fantázia – valami, ami megformált és megnevezhető. Aquinói Tamás tanítja: a valódinak léteznie kell, a valódi dolog, egység, különbözőség, igaz (ami kinyilvánítja lényegét) és jó (összefüggésben az akaró-szerető Istennel), tehát behatárolt, körülhatárolt, és minden mástól elválasztott.

Tegyük fel a kérést egy emberi képességre, mondjuk a rajzolás képességére, hogy mi a *valódibb*: a képesség, vagy a rajz, amit létrehoz. A gondolkodás mást mond, mint a közvetlen érzet; utóbbi valóságosabbnak él át egy elkészült rajzot, mint a képességet, ami létrehozta. A gondolkodás bizonyára fordítva válaszol a kérdésre. A képesség, termékeihez képest alaktalan, formamentes, mondhatnánk *üres*. Hogy érzetünk mégis mást mond, ennek elsősorban az az oka, hogy a képesség, *mint olyan*, önmagában nem válik tapasztalássá. Ugyanezért nem érezzük valóságosnak az általános megismerési képességet, a tudatosságot vagy figyelmet, a szellemet, vagy bármilyen emberi képességet. Tegyük fel, hogy létezik rá mód, hogy formamentességében *tapasztaljuk* saját szellemünket, saját képességeinket. Akkor az üres szellemet, az üres, még tárgy nélküli figyelmet *tapasztalnánk* a legintenzívebb valóságnak, amihez képest minden tárgy valóságát csekélyebbnek éreznénk. Éppen ez a zen mesterek tapasztalati álláspontja.

61. *Az üres figyelem tapasztalása az igazi öntapasztalás, az Én.*

Ebből a szemszögből nézve még a fogalmak és ideák, az univerzálisak valóságossága is már gyengébb a formamentes tudatossághoz képest. Ott jönnek létre, ahol az örökké jelenvaló mozgás (feltételes) megállóhoz érkezik.

62. *Fogalmak, formák, ott jönnek létre, ahol megáll az értés.*

Bodhidarma (B 23): „A formák végtelen sokaságát a szellem hozza létre. Tudatossága abban áll, hogy meg tud különböztetni dolgokat, akármilyen legyen is mozgásuk vagy állapotuk. A szellemnek magának azonban nincs formája, és tudatosságának nincs határa.” A mesterek értékítélete szerint a Buddha-természet vagy *ez* a szellem az egyetlen, amit érdemes megismerni. A Mahayana (a nagy jármű, vagy széles út) tanítása szerint:

63. *„Ez a szellem a Buddha” (B 41)*

A jelenlétiség gyakran áll a középpontban (B 35): „Ha halandók egyszer meglátják saját természetüket, akkor megszűnik minden ragaszkodás. A tudatosság (figyelem) nem rejtett többé. De csak éppen most találhatod meg. Csak most van.” „*Ez a szellem*” az, amivel épp ezeket a sorokat olvassa. A tudatosság közönségesen rejtett, mert mindig csak valamilyen elmúlt formához, valamilyen tárgyhoz kötődve „tapasztaljuk” – vagyis, hogy éppen nem tapasztaljuk, mert a tárgyát tapasztaljuk.

„A szellemet használni a valóság kikutatásához önbecsapás. Nem használni a szellemet a valóság kikutatásához tudatosság. Megszabadítani magunkat a szavaktól szabadulás. Tisztának maradni az érzéki benyomások porától a Dharma követése.” (B 49)

Lehet úgy észlelni, hogy az észleletet objektív valóságnak tartjuk; és lehet úgy észlelni, hogy tapasztalóan követjük, hogyan jön létre az észlelés és az észlelet a szellemből és a szellem által.

„Formákat látni, anélkül, hogy megrontanának, hangokat hallani, anélkül, hogy megrontanának – ez a szabadulás. Szemek, amik nem ragaszkodnak a formákhoz, kapuk a zenhez. Fülel, amik nem ragaszkodnak a hangokhoz, kapuk a zenhez. Röviden: azok szabadok, akik észlelik a jelenségek létét és természetét, anélkül, hogy megmaradnának a hozzájuk való ragaszkodásban... Ha tudod, hogy kell a formákra nézni, a forma nem zavarja meg a szellemet, a szellem nem zavarja meg a formát. Forma és szellem tiszta marad.” (B 61)

64. *A jelenség a tudatosság metamorfózisa.*

A tudat és a világ viszonyát így ábrázolják: „A szellem és a világ ellentétek. Egy nézet ott jön létre, ahol találkoznak. Ha nem mozdul belül a szellem, nem merül fel kint világ.

65. *Az igazi nézet az, ha mind a világ, mind a szellem átlátszóvá válik.” (B 55)*

66. *Ha megtapasztaljuk a tudatosságot, akkor átlátszóvá válik a tárgy felé.*

4. A magasabb megismerés

A közönséges megismerést tekinthetjük legyöngült és csak rövid ideig tartó magasabb és valódi megismerésnek – ezt megmutatták a korábbi fejezetek: minden összetevője anyagtalan (ld. 1 fejezet). „Valódinak” azért nevezzük a „magasabb” megismerést, mert benne a megismerésnek éppen azt a *folyamatát tapasztaljuk*, amit a közönséges megismerésben nem élünk át; csak az eredményeit tapasztaljuk. A folyamat a hétköznapi életben tudatfölötti módon játszódik le, gyümölcsei a tudatba hullnak. A magasabb megismerés útja a tudatosság kiterjesztése fölfelé, arra, ami közönségesen tudatfölötti marad. A magasabb megismerésben *átéljük* az emberi szellemnek és a megismertnek azt az azonosságát, ami a hétköznapban csak egy pillanatra villan fel, és ezért meg sem sejtjük. Arisztotelész, Aquinói Tamás és a zen mesterek ezt az azonosságot még átélték, talán csak időnként, de mindenesetre tudtak róla tudósítani.

Az identitás tapasztalásának előfeltétele az Én-tapasztalás, és a magasabb megismerés minden szintjének⁴¹ az öntudat szintjének emelkedésével kell kezdődnie, különben nincs ott senki, aki a magasabb szinten megismerhetne.

Ebből a szempontból a zen tanítás állítja a legmagasabb követelményt: a cél a Buddha- vagy Bodhiszattva-minőség, a tökéletes azonosság a szellemi világgal, a jelentések világával. Ezt az azonosságot tudatfölötti módon, anélkül, hogy tudna róla, minden ember magában hordja. Az azonosság *öntudatos* tapasztalása – nemcsak a benne élés – volt minden, az istenek által akart hagyomány célja.

A magasabb megismerés az antropozófiában

Az antropozófiában a magasabb megismerést kognitív meditáció segítségével lehet elérni. A figyelem iskolázása⁴² a gondolkodásból és a képzetalkotásból indul ki. Ma csak ez a két lelki képesség megismerő és autonóm, vagyis tudatos akarat által irányítható. Különösen fontos az *aktív* figyelem, ami témáját létre is hozza (ld. a 7. fejezetet).

Steiner szinte mindenhol, ahol magasabb megismerési folyamatokat ismertet, szól a megismerttel való azonosságról.⁴³

67. Az érzékfeletti világban való élet átalakulás más lényekké.

Az ember megismerési képességének azonossága a dolgok jelentésével mindig jelen van. Még a sorsra vonatkozó dolgok irányítása is onnan történik. A *Theosophie*-ban ezt olvashatjuk: „Arról, hogy amikor újra megtestesülök, olyan környezetben találjam magam, ami megfelel az előző életem tetteinek, a környezet és újratestesülő szellemem rokonsága gondoskodik.”⁴⁴

A könyv másik helyén ezt olvashatjuk: „Csak az tudja helyesen látni azt, amiről itt szó van, aki meggondolja, hogy minden tudás a lelki és szellemi világokról ott nyugszik az emberi lélek alapjaiban. A ’megismerési úton’ felhozhatjuk onnan.” A lélek „alapjai” nem más, mint a tudatfölötti (ld. még K 8).

Ha az ember magasabbra emeli tudatszintjét, első szellemi tapasztalása az Én tapasztalása. A szokásos magam-érzés helyébe a *vagyok* tapasztalása lép, minden új, fölfelé vezető lépésnél.

Minden gondolat, minden észlelet kiválthatná belőlünk a kérdést: *ki* az alanya ennek a tapasztalásnak? A magam-érzés⁴⁵ és a tanú gyengesége eltakarja és megakadályozza a helyes választ. A tanú az, akinek a révén mégiscsak mindig közvetlenül tudjuk, hogy minden a saját tapasztalásunk, még olyankor is, amikor a magam-érzésen alapuló hétköznapi én odaadottságában teljesen „megfelelkeznek” magáról. Az Én megtapasztalásához növekednie kell a figyelem intenzitásának.

68. *Az ember olyan nagy, mint a világ.*

69. *„Ha kifejlesztjük a gondolkodás belső erejét, anélkül, hogy a gondolkodás ereje a testre támaszkodnék, akkor megismerjük a belső életet, igazi Önmagunkat, magasabb Énünket.” (GA 152, 1913. 5. 1.^z)*

Ez felhívja figyelmünket arra, hogy „belső életünk”, a gondolkodás élete is tudattalan (tudatfölötti) marad, ha nem iskolázzuk a tudatunkat. A magasabb Énre utalnak a további helyek:

70. *„Csak azáltal, hogy fokozatosan világgá válik, tapasztalja meg magát az ember teljes emberi belső mivoltában.” (GA 231, 1923. 11. 16^{aa})*

Önfeledtség, önzetlenség, anélkül, hogy elveszítenénk önmagunkat: ez az emberré válás útja. Ha fokozatosan beleéljük magunkat a szellemi megismerés tapasztalásába, akkor „felismerjük a rokonságot az igazság és a szeretet között, a rokonságot az egészséges megismerés és az önzetlenség között. De ez olyan önzetlenség, hogy kifejlesztésében az ember nem elveszíti, hanem éppen, hogy megtalálja önmagát.” (GA 231, 1923. 11. 16-iki előadás, ld. még K 8).

A gondolkodás eredetében és lényegében intuitív. Ez a szó utal a tudatfölötti összefüggésre, ami összekapcsolja a gondolkodást a világszóval, a Logossal. Amit ma nem értünk, észleletként ugyanolyan intuitívan jelenik meg, mint a gondolkodás. Mind a gondolkodás, mind az észlelés az emberi lénynek a szellemi világgal való azonosságából származik.

71. *Az önzetlenség tesz önmagammá.*

72. *A világ lényegével való azonosulás segítségével ismerünk meg.*

73. *„Az észlelés a határ..., ahol gondolataink érintkezésbe kerülnek a külső, teremtő gondolatokkal.” (GA 93a, 1905. 10. 12.^{bb})*

Ez Aquinói Tamás szavaira emlékeztet: „A természeti dolog két intellectus között jön létre...”

^z Rudolf Steiner: *Vorstufen zum Mysterium von Golgatha.*

^{aa} Rudolf Steiner: *Der übersinnliche Mensch, anthroposophisch erfaßt*

^{bb} Rudolf Steiner: *Grundelemente der Esoterik*

A magasabb megismerés Aquinói Szent Tamásnál

Steiner olyan korban él, amiben a hétköznapi megismerés tökéletesen elszakadt a magasabb megismerési területektől. A szakadást a természettudomány idézte elő, mivel a természetet nem tekinti többé olvasható szövegnek, hanem értelem és jelentés nélküli valóságnak. A megismerés eredetileg három lépését: megfigyelés, leírás és értelmezés (vagyis a válasz keresése a kérdésre: mit jelent?), ahogy Arisztotelész, és nyomában még a skolasztika aranykorának tudósai is gondolták, az első kettőre redukálták – először föltehetően Galilei. Tudomásom szerint Kepler volt az utolsó, aki a megfigyelt és leírt jelenségek jelentését kereste: a bolygók pályáját zeneileg értelmezte, mint harmóniákat.

A természeti dolgok megfosztását „jelentésüktől” paradox módon éppen Aquinói Tamás és tanítója Albertus Magnus indította útjára. A tüzet tűznek, a vizet víznek akarták látni, és nem csak valamilyen szellemi-isteni valóság szimbólumának. A jelenségek „értelmezése” ekkor már dekadenciába hajlott, inkább hagyomány alapján vagy racionálisan értelmeztek, mintsem magasabb *tapasztalásból*. Tamás számára mégsem létezett válaszvonal közönséges és magasabb megismerés között, és a természet számára elvileg az isteni teremtő tevékenység jelvilága volt, de ami önmagában, saját tulajdonságaiban is érdekes. Ezenkívül Tamás *minden* megismerést tisztán szellemi történésként élt át (ld. 3. fejezet).

1273-ban került sor a leghevesebb vitára Tamás és Siger von Brabant között, aki a kétszeres igazság tézise^{cc} mellett kardoskodott. Utolsó, győztes vitája után Tamás visszavonult, nem írta tovább a befejezetlen *Summa Theologiae*-t, és nem is szólt többet. Amikor barátja és társa Reginald von Piperno megkérte, hogy térjen vissza megszokott életéhez, és folytassa az írást, Tamás így válaszolt: „Nem írhatok többé. Minden, amit írtam, csak üres szalma ahhoz képest, amit láttam, és ami megnyilatkozott nekem.” Hosszan tartó szellemi tapasztalásban volt része, súlyosabb valamennyi korábnál. A *Summa* így töredék maradt, ahogy a Reginaldnak ajánlott *Compendium Theologiae* is. A mű második, röviden maradt része, amint címe is mutatja, a reményről, az első a hitről szól. A harmadik szólt volna a szeretetről.

„A hit azonban egyfajta kóstoló abból a megismerésből, ami a jövőben majd üdvözít bennünket” – így szól a *Compendium Theologiae* első része második fejezetének első félmondata. A második részben ez áll: „A hit ugyanis tökéletlen megismerés...” *A remény a hajtóerő, hogy megismerjük, amit a hitben megkóstoltunk*. A léleknek ezt a mozgását e felé a cél felé, ma magasabb megismerésnek neveznénk.

^{cc} A kétszeres igazság tézise megkülönbözteti a filozófiai és a hitbeli igazságot. Tamás ellenezte ezt a felfogást, mert az következne belőle, hogy a hitbeli igazság ellenkezik a logikával, vagyis, hogy Isten logikai ellentmondásokba keveredhet.

A *Summa Theologiae* ugyan látszólag agnosztikus mondatokkal kezdődik, mint „semmit sem tudunk arról, hogy Isten mi, inkább csak arról, hogy mi nem” (I,3 prológus), és máshol is találunk hasonló kijelentéseket.⁴⁶ Ezek azonban mind az *adott* megismerési képességre vonatkoznak, ahonnan a remény kiindul. A remény elvezethet Isten látásához. „Amint megmondták^{dd}, a lélek bizonyos értelemben minden létező, mert arra irányul, hogy mindent megismerjen. Ilyen módon lehetséges, hogy az egész világmindenség tökéletessége egyetlen lényben létezzen. Így, a filozófusok szerint, a lélek végső beteljesedése abban áll, hogy kirajzolódik benne a mindenség és minden forrásának teljes rendje. Ebben látták az ember végső célját is, amit, véleményünk szerint, Isten látásában fogunk elérni, mert ’mit nem látnak azok, akik azt látják, aki mindent lát.’”(Ver 2,2). A *Summa*-ban is ezt olvashatjuk: „Az ember lelke bizonyos értelemben mindenné válik, az érzékek és a szellemi megismerési erő mértékében. Így közelednek bizonyos értelemben a megismerésre képes lények az Istennel való hasonlósághoz, akiben minden dolog van, mielőtt létre jut...” (I, 80,1).

A magasabb megismerés lehetséges módszere – pontatlan kifejezés, nevezhetnénk talán inkább „megszerzési módnak” – Tamás szerint a kontempláció. Tamás ezt nevezi a földi ember legmagasabb és legtökéletesebb boldogságának, üdvösségének, amire minden emberi lény, de az angyalok is „éheznek”. Az embernek természetes hajlama van a boldogságra, amint többen is föltételezték vagy megfigyelték, mint Platón a *Symposion*-ban. Tamás ezt mondja erről:

74. *Az ember végső boldogsága (ultima felicitas) az igazság kontemplációjában van.*

Hasonlóan a *Summa*-ban is (I, II, 3,4): „A boldogság lényege a szellemi megismerő erő (intellectus) működésében van.” A mai ember számára ez elsőre aligha érthető. Odavezető lépcsőket építünk. „Akinek megvan mindene, amit akar, boldog attól, hogy birtokolja, amit akar.” (I, II, 3,4 ad 5). Ez a birtoklás azonban nem akarati cselekvés által történik (ugyanott), hanem másképp. Ez a „másképp” a megismerés.

Ágoston és Tamás szerint a megismerés „a birtoklás legnemesebb módja”, sőt tulajdonképpen az egyetlen.

75. *„Birtokolni nem más, mint megismerni.” (Augustinus, 83 kérdés 35,1)*

„Mi mást jelent boldognak lenni, ha nem azt, hogy megismerésben birtokolni valamit, ami örök.” (ugyanott 33, I). „Akárhogy is igyekszel, mindig erre törekszel: hogy láss.” (Aug. *In Psalmos* 90,2) „Egész jutalmunk: a látás” – „Tota nostra merces visio est.” (*Sermones* 302).

A „látás” a kontempláció. Hogy ez a „látás” miért a „birtoklás” leghatékonyabb módja, azt vissza lehet vezetni az ismeretelmélet alaptételére: minden létező igaz. Hogy valami létezik, azt jelenti, hogy igaz, hogy kinyilatkoztatja jelentését. A jelentést megérteni, megismerni tehát a létező birtoklása, az egyetlen lehetséges birtoklás, hiszen a tudatba nem lép más, mint jelentés, mint világossággal áthatott minőség. A megismerés az igazi birtoklás.

76. *„Akkor a miénk valami, ha tudjuk, hogy a miénk” – e nélkül a megismerés nélkül nem a miénk.*

A kontempláció Tamásnál intuitív cselekvés, nem gondolkodó, hanem látó megismerés. Nem a *ratio*, hanem az *intellectus* cselekvése. Ezek „a megismerés módjában” különböznek, „mivel az *intellectus* egyszerű intuícióval ismer meg, a *ratio* azonban az egyikről a másikra való

^{dd} Arisztotelész.

mozgásban.” (I,58, I ad I). A gondolkodás annak a megismerése, ami nincs jelen; a látás annak a megismerése, ami jelen van. Tamás szerint a gondolkodás bizonyossága azon alapul, ami intuitív, látásban nyilatkozik meg; a gondolkodás a kudarcot valló látási erő pótszere (II, II, 49,5 ad I). Nyilvánvaló, hogy a ratio (gondolkodás) hiányos látási erő (intellectus). „Aki lát, megtalálta, amit a gondolkodás keres.”⁴⁷ A kontempláció se nem bizonyítás, se nem hit. „Az emberi boldogság Istennek nem abban a megismerésében van, amit bizonyítással lehet elérni.” (C. G. 3,40). „A hittétel nem teszi tárgyát teljesen jelenlévővé az intellectus számára, mert a hit a távollévőre, nem a jelenlévőre irányul” (ugyanott). A kontemplációban az ember közvetlenül és egyszerűen tapasztalja Isten jelenlétét. A pillanatban megszűnik az idő, minden most van. Összefoglalóan emlékeztethetünk a *János evangélium* 17,3-ra:

77. „Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged...”

Ami a hit igazságaira vonatkozóan agnoszticizmusnak tűnik, a Dionysius Aeropagitától származó „negatív teológia” területére tartozik, ami megmutatja, hogy Istent nem írhatja le semmilyen gondolat, fogalom, szó. Mindez azonban nem azt jelenti, hogy nem ismerhető meg, csak azt, hogy a közönséges tudat nem alkalmas az ilyen megismerésre. Egy zen mester azt mondaná:

78. „Amit a gondolkodás nem érhet el, elérheti a nem-gondolkodás.”

A nem-gondolkodás lehet megismerő érzés vagy megismerő akarat.⁴⁸ (Ld. még K 9).

„Az marad tehát, hogy a tökéletes boldogság abban áll, hogy a szellem közvetlenül kapcsolódik Istenhez, megismerésben és szeretetben.” (C. T: II, 9. fejezet). Ezt az egész fejezetet bevilágítja Tamás reménysege a megismerésben, ami egészen Isten látásig ér: és ez lesz a záró ünnep Dante *Isteni színjátékában*, hiszen Dante hűségesen követte Tamás tanításait.

A magasabb megismerés a zen buddhizmusban

Míg ma olyan világban élünk, ami a nekünk *adott*⁴⁹ világra irányul, és míg Tamás még egységnek látta az isteni és az észleleti világot, a zenben olyan világképpel találkozunk, ami *illúzió*nak tekint mindent, amit az ember nem követ szellemi gyökeréig, ideértve a szavakat, fogalmakat és ideákat is⁵⁰. A törekvés arra irányul, hogy feloldja a sötétséget, ami eltakarja eredeti, korlátlan megismerő természetünket, és ami illúzióink oka.

A zen mester tudja, hogy gondolkodással nem lehet megismerni se a világot, se az embert. Az egyik eszköz arra, hogy széttörjük a gondolkodást úgy, hogy a töredékek között megőrizzük a szellemet, magát a tudatosságot, a *koan* – olyan látszólagos gondolati feladvány, amit a gondolkodás nem tud megoldani.

„Amikor egy szerzetes megkérdezte a hatodik pátriárkát, hogy mi a zen, a pátriárka ezt válaszolta:

79. *Ha szellemed nem a jó és gonosz közötti meghasonlottságban tartózkodik, mi akkor eredeti ábrázatot, mielőtt születél?” (GB 144)*

Mi marad, *ki* marad, amikor a szellem megszabadul minden tartalmától? Aki ezt az „ábrázatot” tapasztalja, már részesült a megvilágosodásban. Aki nem tapasztalta, célhoz segíti

a kérdés. Minden koan gyakorlati tanítás egyszersmind a Logosz észrevételéhez (ahogy ma mondanánk), azzal, hogy egy kérdésre olyan választ ad, aminek tartalmilag nincs köze a kérdéshez. Valaki rákérdez a buddhizmus alapelveire, és a válasz:

80. *A ciprus az udvaron. (GB 147)*

Nem az a fontos, hogy *mit* beszélünk. Hogy *egyáltalán* beszélünk, azt kell tapasztalni, anélkül, hogy a tartalom befolyásolná vagy eltakarná. Mert abban él a Tao, a Logosz.

A zent eredetileg nem érdekelte különösebben az anyagi világ, mint megismerési probléma – ez az érdeklődés csak akkor jelenik meg, amikor láthatóvá válik a Menny és a Föld elszakadása, mint pl. Tamásnál –, ezért a gyakorlatok elsősorban arra irányulnak, hogy elérjék azt a világossággal áthatott állapotot, amiben valósággá, vagyis tapasztalássá válik a világ és egyszersmind önmagunk átlátszósága. Kínában a 6. században még nem a gondolkodás a legvilágosabb és legmegismerőbb lelki funkció, hanem inkább a megismerő érzés, amit még viszonylag könnyen működésbe tudtak hozni. A koncentráció a lélegzésre egyrészt olyan figyelmi gyakorlat, amiben a figyelem összeszedi magát, egyszersmind tudatosabbá teszi az érzés testi eszközét. Másrészt úgy tűnik, hogy minden testi adottságra irányuló gyakorlatnak volt még egy célja: hogy föllobbantsa a kérdést, hogy *ki* gyakorol, *ki* tapasztalja a figyelmet – az mindenesetre világos, hogy nem a test.

A zen számára, mint már említettük, minden szó, minden fogalom az igazság legyengítése. „A végső igazság túl van a szavakon. A tanítások szavak, ez nem út. Az út szavak nélküli. A szavak illúziók.” (B 31) Ezért a pusztán olvasás és tanulás *önmagában* akadály: növeli a szennyezést.

81. *„Lépj túl a nyelven, lépj túl a gondolatokon.*

Alapjában véve a látás, hallás és tudás teljesen üres. Haragod, örömöd vagy fájdalmad olyan, mint egy bábué. Kereshetsz, de semmit sem fogsz találni.” (B 45).

„A tanítások csak utalnak a szellemre. Ha egyszer tudatára ébredsz szellemednek, mi szükséged még tanításokra?” (B 35; ld. még K 10). A „tudatára ébredés” (awareness) a szövegekben a legtöbbször az öntudatra ébredést jelenti, az alapvető Én tapasztalást és Énné válást. Így itt is: „Halandók, akiknek szelleme éber (aware), elérik a megvilágosodás útját, és ezért Buddhának nevezik őket.” (B 47) Saját szellemünkre nem a gondolkodás által ébredhetünk. A gondolkodás eltávolodik a középponttól és a peremen jelenik meg.⁵¹ „Nem gondolkodni semmiről: ez a zen. Ha ezt megtudod egyszer, akkor járás, állás, ülés vagy fekvés, minden, amit csinálsz zen.” (B 49) A „megtudás” itt „tapasztalást” jelent, nincs benne semmi elméleti.

82. *„Buddha az, aki tudja, hogy szelleme üres.*

A tíz égtáj Buddháinak nincs szelleme. A nem-szellem látása jelenti a Buddhaságot.” (B 49, ld. még K 11).

83. *„Ha nincs se értés, se nem-értés: az az igazi értés.” (B 55)*

„Ha helyesen látunk, a forma nem egyszerűen forma, mert függ a szellemtől. És a szellem nem egyszerűen szellem, mert függ a formától. Szellem és forma kölcsönösen létrehozzák és kioltják egymást. Ami létezik, a nem-létezőre vonatkozva létezik. Ami nem létezik, a létezőre vonatkozva nem létezik. Ez a helyes látás. Az ilyen látásban semmit se látunk, és semmit se

nem-látunk. Az ilyen látás áthatol a tíz égtájon: mert semmit se lát, mert a nem-látást látja, mert

84. *A látás nem-látás.*

Amit a halandók látnak, káprázat. Az igazi látás nem kötődik a látáshoz.” (B 55)

Amikor *valamit* látunk, a látás már befejeződött: a látás nem-látás. Hasonlóképpen: „Ha értsz valamit, nem értesz. Ha semmit sem értesz, az az igazi értés.” (B 57) Minden, a hétköznapi tudatból eredő törekvés haszontalan és téves, még a gyakorlás is. Bankei ezt írja (69): „Élj csak a meg-nem-született Buddha-szellemben, benne nincs szükség se visszaesésre, se haladásra. Minden, a haladásra irányuló gondolat már visszaesés a meg-nem-született helyétől. Aki a meg-nem-születettben él, semmi köze haladáshoz és visszaeséshez. Mindkettőn túl van.” A haladást és visszaesést erről a helyről látjuk! Végül tanácsot kapunk egy – látszólag – modern problémára. Valaki panaszkodik Bankeinek, hogy tudata állandóan tele van gondolatokkal. Hogyan üresíthető ki? Bankei válasza (117): „A szellemet megszabadítani a fölmerülő gondolatoktól, olyan, mint vérrel mosni ki egy vérfoltot. Akármeddig moshatod, a folt nem fog eltűnni. Mivel nem tudod, hogy szellemed eredetileg meg-nem-született és halhatatlan és mentes minden illúziótól, azt gondolod, hogy gondolataid valóban léteznek, és így a lét kerekében forogsz. Föl kellene ismerned, hogy gondolataid illékonyak és nem valóságosak, és akkor hagyd őket nyugodtan jönni, anélkül, hogy megragadnád vagy elutasítanád őket – el fognak menni maguktól. Olyanok, mint képek a tükörben. Egy tükör tiszta és ragyogó, és mindent visszatükröz, ami elé kerül. De

85. *A kép nem marad a tükörben.*

A Buddha-szellem tízezerszer ragyogóbb, mint bármilyen tükör és ezentúl csodálatosan világít.

86. *Fényében minden gondolat eltűnik.*”

5. Az igazi Én

Minél koncentráltabban irányul a figyelem a tudat valamilyen tartalmára, annál inkább fölsejlik, hogy ott kell lennie egy alanynak, aki *valaki*, és nem *valami*. Ki az? Minden tartalom, amit tudatunkban átélünk egy *az*, vagyis tárgy. Tárgy, de kinek? A tárgyak lehetnek gondolatok, fogalmak, szavak, érzelmek, érzések, képek, fantázia – a zen számára mind „illúzió” – és valaki átéli őket. Először, naivan, a magam-érzésben véljük fölfedezni az alanyt. Alaposabb utánagondolással nem nehéz fölfedezni, hogy a magam-érzés maga is egy rejtett figyelem tárgya. Ezt különösen világossá tehetjük, ha elvégezzük a következő kísérletet: koncentráljunk egy testrészünkre, pl. a függőlegesen fölfelé tartott mutató ujjunkra. Néhány kezdeti perc után, amiben figyelmünket magára vonja a vér lüktetése, azt tapasztaljuk, hogy nem is tudunk a testi ujjra koncentrálni, se csontokra, se izmokra, idegekre vagy bőrre, hanem egy érzetre, mintha ujjunk be lenne bugyolálva egy burokba, ami méreteiben (szélességében, hosszúságában) messze túlnő az ujjon, és határai elmosódnak. Ebben koncentráltan tapasztaljuk a magam-érzést, ami teljesen körülveszi egész testünket. Ez a tapasztalás különösen aktuálissá teszi a kérdést, és irányadóvá a választ: nem a test az, ami tapasztal.

Alany és tárgy fogalmak, amiket a gondolkodás hoz létre (*Szab* III. fejezet). Amint a fogalmak megjelennek a tudat horizontján, már tárgyak. Kinek a tárgyai? Ez a „ki” nyilvánvalóan ugyanaz, aki fogalmakat is létrehozza – az „alany” fogalmát is.

87. *Ahol van valami, ott kell lenni valakinek.*

Már a legegyszerűbb megismerés és észlelés is tudósít egy igazi alanyról. „Igazi” abban az értelemben, hogy nem válhat tárgygyá. Mert az igazi alany megvalósítása nem lehet dualisztikus alany-tárgy tapasztalás. Másrészt az, amit jogosan nevezek *önmagamnak*, nem lehet valami *más*, hanem az, ami által minden más megjelenik a tudatban: a figyelem vagy odaadás, ami által közönségesen mindig csak tárgyakat tapasztalunk.⁵²

Tulajdonképpen felfoghatjuk ezt az egészet a reflexió intenzitásának vagy mélységének kérdéseként. Ma szinte teljesen általánosan adott a reflexió képessége, ami képessé tesz, hogy rálássunk önmagunkra, először csak tárgyként észrevegyük magunkat. Egy adott, nem egyénileg megszerzett képesség jóvoltából rálátunk tudati funkcióink múltjára, amik azonban egy tapasztalhatatlan, jelenléti figyelem számára jelennek meg. A figyelem árama abban végződik, hogy fölveszi egy tárgy alakját, egy elmúlt tevékenység eredményének alakját, a figyelem maga is tárgygyá válik – anélkül, hogy észrevenné. A „tárgyat” éljük át. Nem vesszük észre, hogy a „tárgy” figyelmünkből formálódott. Azt gondoljuk és érezzük, hogy a tárgy egyszerűen ott van, tőlünk *függetlenül* – mégpedig úgy, ahogy látjuk vagy emlékezünk rá. Az téveszt meg bennünket, hogy nem követjük tudatosan a figyelem tárgygyá válásának folyamatát, ami így tudatfölötti marad. Ha a figyelem intenzitása növekszik, megtapasztalhatja saját folyamatát, ahogy áramló mozgása egy „tárgy” alakjába öltözik. A figyelem növekvő intenzitásával a reflektáló tekintet mindig „korábban” veszi észre önmagát, mint erőt, akaratot, egyre távolabb a tárgygyá válástól, anélkül, hogy a tárgyat elveszítené. A figyelem mindig formáktól mentesen éli át önmagát, egyre távolabb a tárgyi formától, a formává válás folyamatában. A tárgynak nem szabad elvesznie, mert akkor nem áramlik tovább a figyelem, vagyis eltűnik, nincs. De ennek a fejlődésnek a során megváltozik a tárgy tapasztalása is.

A figyelem ilyen tapasztalása az Én fokozatos tapasztalása⁵³: nem tárgy tapasztalása többé, hanem a magasabb megismerés minden szintjén szükséges *első* tapasztalás. Minden szinten meg kell valósulnia annak az alanynak, aki a megismerés vagy világ-valóság aktuális szintjén tud azonosulni a magasabb valósággal.

Az igazi Én az antropozófiában

A 3. és 4. fejezetben már többször is szó volt a magasabb Énről vagy igazi Önmagáról, és a 47, 68, 69, 70 és 71. meditációk is már erre a témára irányultak. Steiner a legbehatóbban a *Die Schwelle der geistigen Welt* c. könyvében foglalkozik vele *Az ember igazi Énjéről* c. fejezetben. Ennek a tapasztalásnak az alapmotívuma az odaadási képesség korlátlan fölerősödése. A tapasztalási szint minden emelkedése egy semmi elé vagy egy szakadék szélére helyezi az embert, mert a következő magasabb szinten először nem tud strukturálni, nem tud megkülönböztetni. „A léleknek valóban egy szellemi szakadék szélére kell lépnie, és ott meghozni azt az akarati döntést, hogy elfelejtse akarátát, érzését, gondolkodását. Le kell mondania tudata múltjáról”. A lemondás a formákra vonatkozik:

88. *A lelki öntudat a formák tudata, a szellemi öntudat a formamentes szellem tudata.*

„Az érzékfeletti tudat meg tudja hozni ezt a döntést, ha megszerezte az ehhez szükséges lelkierőt. Ha meghozza, akkor az önmaga által létrehívott felejtésből fölmerül az Én valódi lénye.” Az út mindig a tartalmaktól halad az őket létrehozó tartalommentes képesség felé. „Az igazi Ént nem a szellemi látás hozza létre; a lélek mélyében minden emberben jelen van. Csak éppen az érzékfeletti tudat tudva éli át azt a nem tudatos tény, ami minden emberi lélek lényéhez tartozik.” Ez az érzékfeletti tudat *az, azzá válik*, amit átél.

89. *Az Én az azonosságban tapasztal.*

Ezért kell az Énnek minden szinten újra megtapasztalnia önmagát, hogy megtanuljon azonosulni a magasabb szintek egyre kevésbé megformált valóságaival. (Ld. még K 12)

90. *„Az embernek az átélésben kell megtalálnia magát mint lelki-szellemi lényt.”⁵⁴*

Ha az ember a világ egy jelenségével azonosságban éli át önmagát mint szellemi lényt, akkor a világot is szellemi lénynek, jelentésnek éli át.

91. *Az azonosságban egyszerre éli át az ember önmagát és a világjelenséget.*

Az igazi Én nem testesül meg. Elvezet minden egyes ember világosság-háttéréhez (*János* 1,9): „Az igazi világosság..., amely megvilágosít minden embert.” Ez köt össze bennünket a világos világgal.

Abban a nyilvános előadásban, amiből a 90. meditáció származik, Steiner beszédmódja sokban emlékeztet a zen mesterek stílusára: „Az embernek bizony el kell veszítenie földi énjét, ha meg akarja látni valódi Énjét. És aki nem fejleszti ki ezt az odaadást, nem érheti el ezt az igazi Ént. Azt mondhatnánk:

92. *Az igazi Ént nem lehet kereséssel megnyilatkozásra bírni, és elrejtőzik, ha keresik.*

Mert csak a szeretetben lehet megtalálni. És a szeretet a saját lényünk odaadottsága a másik lénynek. Ezért az igazi Ént úgy kell megtalálni, mint egy idegen lényt.”

Csak tudni kell, hogy ez a „megtalálás” nem egy tárgy megtalálása. Aki szeret, át tud alakulni ezzé az „idegen lényé” – aki annyira különbözik egoisztikus énünktől, hogy a gyakorló nem ismeri fel benne többé saját egoisztikus lényét.

Az igazi Én Aquinói Szent Tamásnál

Ha valaki énről vagy magamról beszél, akkor ez azt jelenti, hogy már adott a reflexió képessége. Tamás még fel is vázolja a reflektálás fejlődésének történetét: „Senki sem ismeri fel, hogy megismer, csak azáltal, hogy megismer valamit; mert előbb van, hogy valamit megismerünk, mint önmagunk felismerése megismerőként... Szellemünk (mens) nem tudja önmagát úgy megismerni, hogy közvetlenül tapasztalja magát; hanem azáltal ismeri meg önmagát, hogy valami mást tapasztal.” (Ver. 10, 8).

Ezekben a mondatokban több van, mint ahogy első látásra tűnhet. Megemlíti saját szellemünk közvetlen tapasztalásának lehetetlenségét, de, ha tagadja is, megjelenik a közvetlen öntapasztalás gondolata is.

Az „én” és „magam” szavakat Tamás nem használja főnévként, ahogy pl. mi a fejezetcímekben. Ennek egyrészt nyelvi okai vannak, másrészt azonban (Arisztotelész nyomán) az *anima* kifejezést használja, aminek akkor sokkal tágasabb jelentése volt, mint a mai „lélek” szónak – noha Steiner is gyakran Tamáshoz nagyon hasonló értelemben használja a lélek kifejezést. A megfelelő görög szó, *psyche*, az élettől kezdve egészen a legmagasabb megismerési képességig mindent magába foglal az emberből. A következő mondat (I, d. 35, I, I ad 3) mutatja, hogy Tamásnál *anima* azonos az ember lényével: „Ahogy a lélek nem más, mint az ember, úgy a megismerésben (a megismerés aktusában) a megismert nem különbözik a megismerő szellemtől, hanem ugyanaz.” Ha ehhez még hozzávesszük a többszörösen ismételt arisztotelészi mondatot, hogy a lélek bizonyos értelemben minden, akkor biztosak lehetünk benne, hogy *anima* az Ént jelenti, a mindenkori ént, ahogy Steiner is gyakran használja a szót.⁵⁵

A közönséges tudat álláspontja felől nézve azt mondhatjuk:

93. *Minden, amit belül átélünk lélek, aki átéli, az a szellem.*

Ha az összefüggés megkívánja, Tamás is megteszi ezt a különbséget. A *Compendium Theologiae* 84. fejezetében a megismerő szellem-lélek (*intellectus*) elpusztíthatatlanságáról van szó, *nem* a lélekről (ahogy a legtöbb német fordítás ferdíti).

A teljes valóság két összetartozó alappillére, a dolgok igazsága és a mindenné átváltozni tudó anima föltételezi az emberről, hogy van benne belül valami, ami megismer. Ezt neveznénk mai nyelven Énnek vagy önmagunknak. Josef Pieper is használja ezt a kifejezést: „A szellemi Én-magam világa a létező dolgok összessége...”⁵⁶ Tamás leírja a létezés területeinek és a lélek megismerő képességének kölcsönös összefüggését (I, 78, 1): „Minél magasabb rendű a lélek képessége (potentia), annál univerzálisabb tárgyainak területe, amire irányul... Van egy olyan lelki képesség, aminek területe kizárólag a lélekkel egyesült test; és ezt a fajta lelki képességet nevezük növekedőnek (vegetative)... Van azonban egy másik fajta lelki képesség is, ami egy tágasabb területre irányul, ugyanis minden érzékszervileg észlelhető testi

dologra... És van egy olyan fajta lelki képesség, ami nem csupán a testi dolgokra irányul, hanem minden létezőre.”

A logikus következmény az lenne, hogy szóljon arról a fajta lelki képességről is, ami lehetővé teszi az egész szellemi világ tapasztalását, egészen Isten látásáig (ld. 4. fejezet). De úgy tűnik, a reflexió fajtái Tamásnál csak a lelki funkciókra terjednek ki, forrásukra, az Énre, nem. A *Compendium Theologiae*-ban (4, II) különös mondatot olvasunk: „A dolgokban, különböző természetüknek megfelelően, különböző fajta az *emanatio* (megnyilvánulás), és mennél magasabb természetű valami, annál inkább bensőséges, amit megnyilvánít (emanat).”⁵⁷ Az *emanatio* a dogok „megnyilvánulási módja”, az a mód, ahogy kifelé működnek (Pieper itt nagyon pontatlanul fordít, nyilván félreért valamit). Ez a kifelé mutató működés akkor válik „bensőséges”, ha értelmet sugároz, tehát gondolat-jellegű, akkor egy másik Én-lénynek kell a kisugárzást megértenie – bensőleg. Tamás itt majdnem eljut az Én definíciójához, az Énhez, mint belső képességhez, értő bensőségeshez.

Az igazi Én a zen buddhizmusban

Az első négy fejezetből már bizonyára világossá vált, hogy a zen buddhizmusban a megismerés, magasabb megismerés, az Én és az üresség témái nemcsak átfedik egymást, de kifejezetten egymásba is folynak. Ezért ez, és a következő, zenről szóló fejezet arra szorítkozik, hogy kiegészítse azt, amit a korábbi fejezetek már leírtak.

Az Énre, Én-természetre, vagy egyszerűen szellemre (mind) vonatkozó összes kijelentés közös vonása, hogy ennek a természetnek a tapasztalásáról beszélnek. Az Én-természet, mint lehetőség, mindig jelen van, erről mindig biztosítanak a zen kijelentések, de az ember megismerő és cselekvő központjává csak akkor válik, ha az ember tapasztalja. Suzuki (ZL 39) ezt nagyon egyértelműen fejezi ki: „Az Én-természet, más szóval önmegismerés, nem pusztán lét, hanem megismerés. Úgy is mondhatnánk, hogy azáltal van, hogy megismeri önmagát:

94. *A megismerés lét és a lét megismerés.*

Ez az értelme Hui-neng magyarázatának: az eredeti (Én-)természet prajna-megismerés és ezért önmegismerés.

95. *Az Én-természet önmagában tükröződik, ami kimondhatatlan ön-megvilágosodást jelent.”*

Ez emlékeztet bennünket egyrészt Tamásra (ld. 94. meditáció), másrészt Steinerre: a világ és önmagam megismerése ugyanaz. Ebből a nyugalomban lévő szellemből érthetővé válik az egész világ. Suzuki idézi Hui-nenget: „A Buddha-természet eredeti lény, amíg önmagában nyugszik, tiszta és csendes; csak akkor terelődik el, amikor elismer és valóságosnak tart egy objektív világot. Akik elismernek egy objektív világot, de tudják, hogy szellemük mégsem terelődik el, az igazi dhyana-ban vannak...” Dhyana a meditáció, az igazi látás. Lényeges, hogy ez a hagyományvonal a zenben nem törekszik valamilyen kvietista, a világtól idegen, vagy a világot tagadó meditációra, hanem a megszerzett megvilágosodás a világ megértésére és a benne való cselekvésre szolgál. Ismét Suzuki (ZL 44): „Az Én-természet önmagában létező és önmagában látó is. Nincs lét látás nélkül, ami cselekvés is. A lét, látás és cselekvés szinonim, kicserélhető fogalmak.”

96. *A lét látás és a látás cselekvés.*

Ami ezt a mindent tudó és teljhatalommal rendelkező képességet elsötétíti, az a ragaszkodás a magam-érzéshez elengedhetetlenül szükséges „tárgyakhoz”. Különben, lényegét tekintve nem érinti az Ént az, hogy beleér a tárgyi világba. Suzuki (ZL 48) visszaadja Ta-chu Hui-hai mester egyik beszédét: „Az Én-természet olyan, mint egy tiszta, csillogó tükör. Csökken-e valamennyiben is tisztasága, ha képeket tükröz vissza? Nem, semmiképpen. Csökken talán akkor, ha nem tükröz vissza képeket? Nem, semmiképpen. Miért nem? Mert a tiszta tükör működése nincs kitéve semmilyen behatásnak, és tükröző felülete ezért soha nem sötétül el. Akár visszatükröz képeket, akár nem, tisztasága változatlan. Miért nem? Mert az, ami minden viszonylagosság között is mentes minden behatástól, nem ismer változást.”

97. *A tükrözött nem fejt ki behatást a tükörre.*

Buddha megtalálása a saját természet meglátása, megpillantása. Bodhidarma (B 13) mondja: „Ahhoz, hogy megtalálj egy Buddhát, semmi mást nem kell tenned, mint látnod saját természetedet. A természeted Buddha... Ha nem látod természetedet, és egész nap rohangálsz, hogy máshol keresd, sose fogsz Buddhát találni. Az igazság az, hogy nincs semmi megtaláltnivaló.”

98. *Ha saját természetünket látjuk, természetünk önmagát látja. Látszat és tapasztalat nem különbözik.*

Az érinthetetlen lény leszáll és halandó lényünk lesz belőle. „Aki látja természetét, Buddha; aki nem látja, halandó. De hol találhatnád meg Buddha-természetedet halandó természeteden kívül? Halandó természetünk a Buddha természetünk. Rajta kívül nincs Buddha. És nincs természet Buddhán kívül.” (B 15)

Az igaz Én megismerése, az igazi Énné válás nélkül nincs megvilágosodás. „Nem lehet eljutni a megvilágosodásra saját természetünk látása nélkül.” (B 19) Minden méltó hagyomány központi feladata az igazi Én megvalósítása. „A múlt és a jövő Buddhái semmi másról nem beszélnek, mint a saját természet látásáról.” (B 37) Arra a kérdésre, hogy mi a legfontosabb módszere a megvilágosodás elérésének, Bodhidarma ezt válaszolja: „A legfontosabb módszer, ami tartalmazza az összes többi, saját szellemünk tapasztalása.” (B 77)

A Buddha-természet mérhetetlen, „akkora, mint a világ” (Steiner). Arra a kérdésre, hogy hova kell menni, ha valaki Buddhává válik, Bankei ezt válaszolta (Bankei 127): „Ha Buddhává válsz, nincs olyan hely, ahová mehetnél. Már mindenhol vagy, túlérsz magán a világegyetemen.”

A lélek vagy a figyelem formamentessége ugyanaz, mint a korlátlan kiterjedésre való képessége. A térbeli kifejezőmód, ahogy Steiner megjegyzi (K 8 d), abba az irányba mutat, ahol a szavaknak még egyszerre volt külső és belső jelentése: még nem váltak el. Ha valaki Buddhává válik, akkor eltűnik a kint és bent, és akkor ez a tapasztalás egyszersmind az Én tapasztalása. És a zen célja a Buddhává válás. Bankei (85) ezt mondja: „Mit gondolsz, miért születünk az ember-világba? Azért kaptuk mostani lelkünket és mostani testünket, hogy Buddhává váljunk.” De a zen szellemében még hozzáfűzhetnénk:

99. *Ha azt gondolod Buddha, akkor nem Buddha.*

6. Az üresség mint valóság

Aki önmagában, tisztán átéli a figyelmet, a tudatosságot, az odaadási képességet, a belső világosságot, ami mindent – adottat és nem-adottat – megvilágít, az formáktól és tárgyaktól szabad valóságként éli át ezt a világosságot, mint a legmagasabb, legvalóságosabb valóságot.

100. Mivel minden a figyelemből van, maga a figyelem nem lehet semmiből, és nem lehet semmilyen formája.

Ez a tapasztalás elzárkózik a nyugati tudat elől, és ezért ez a felfogás szinte elfogadhatatlan számára, mert „semmi”, „üresség” ennek a léleknek a léttől való teljes megfosztottságot, lecsupaszítotttságot jelent, a teljes negativitást. Az üresség – más neveken is, mint káosz, hallgatás vagy sötétség – valójában minden méltó hagyományban a dolgok, képek, gondolatok, értékek forrása. Minden (új) értésben érintjük a tudatosság ürességét, különben nem formálódhatna meg benne semmi új.⁵⁸

101. A világosság formamentes.

Úgy tűnik, hogy egykor nyugaton is a világosságot tekintették az eredeti, az ős-valóságnak – talán a zsidó hagyományból kiindulva és a kereszténységig hatóan. Isten első szava a bibliában: „Legyen világosság”. Az általunk ismert fényforrásokat, mint Nap, Hold, csillagok, csak később teremti meg. Az első világosság a Logosz világossága, amiből, és ami által Isten szava létrejött, igen, *mint Isten szava*⁵⁹. Ez a világosság él – *formát öltve* – a teremtett dolgokban, amik ezért elvileg megismerhetőek az ember számára (Tamás). A megismerhetőség másik oka, hogy az emberben is jelen van a formamentes eredeti világosság, *mintegy megóvva attól, hogy formába merevedjék*. Az ember, mint megismerő lény, az arupa világhoz tartozik, a szellemi világhoz (Steiner), a nirvánához. Figyelme vagy megismerési ereje ezért tud minden formát fölvenni, minden formához alkalmazkodni. Minél szabadabb az – öntudatos – lélek a formáktól, annál nagyobbak a megismerési lehetőségei. És minél magasabb az Én, annál forma-mentesebb.

102. Minél nagyobb az Én, annál világosabb a világ.

Ha zen szövegeket olvas az ember, kétsége se lehet afelől, hogy az üresség, mint ős-valóság, világos, világossággal teli. A kereszténységben ugyan kezdettől fogva – már az Ószövetségben is – átélik az ürességet, de inkább a világosságot helyezik előtérbe. Úgy tűnik, észrevették, hogy ha az ember az ürességről beszél, gondolja, tapasztalja, akkor minden világosság – az a világosság, ami mindent tapasztalhatóvá, nyilvánvalóvá tesz. A kereszténységben a világosság tapasztalása annak felel meg, ami a zenben az üresség tapasztalása. Ez egy lépést jelent a reflexió következetességében és a leírás pontosságában, ugyanarra a tapasztalásra vonatkozóan.

Az *Újszövetség*, különösen János evangélista világosságtana nagyon közel áll az ürességről mint valóságról szóló tanításhoz.

Weöres Sándor fény-verse összefoglalja a tanítást a világos ürességről, ezzel egyszersmind hidat építve Nyugat és Kelet között:

A felső fény

A felső fénybe ér a szenvedély,
az árny a felső fénybe ér, az éj
s minden hiány a felső fénybe ér.

A felső fénybe ér minden veszély,
minden a felső fénybe ér, a tér
minden veszélye felső fénybe ér.

A felső fénybe ér a lenti fény,
a fény a felső fénybe ér, a fény,
minden más fény a felső fénybe ér.

103. Ha a tudatosság tárgy nélkül világos, akkor a nirvánában él.

Az üresség mint valóság az antropozófiában

A meditációban a gyakorló számára átélhetővé válik, ami minden értésben vagy minden intuícióban észrevétlenül lejátszódik: hogy a tudatosság megürül, amint egy tartalomból átvált a legközelebbi szintű magasabb tartalomra. Úgy is mondhatjuk, hogy a témára irányuló, a témát létrehozó figyelem megtapasztalja önmagát a témához vezető úton, még mielőtt a témává válik. Az átmeneti szakasz alkalmas rá, hogy mint üres tudatosság befogadja a téma magasabb jelentését, hogy azzá alakítsa magát. Steiner szinte mindenhol, ahol a megismerési úttal foglalkozik, leírja ezt a folyamatot. Így pl. az 1923. 4. 27-iki előadásában (GA 84): „... üresen tartani az egész tudatot, minden képzet nélkül, és mégis ébren maradni. Csak ébren lenni, semmit sem képzelni... Tartalmaktól mentes éber tudat! Ezt a tartalmaktól mentes éber tudatot ugyan észre lehet venni belül, de nem sokáig marad így.” Betölti egy szellemi valóság. (Ld. még K 13).

A kérdés, hogy az üres tudat egy „világban” van-e, hogy ebből jön-e az új tartalom, értelmetlen, mert csak a dualisztikus, alany-tárgy formájában tapasztaló tudatnak létezik. A monisztikus tudat mindig egy a világával, a Buddha-szinten a szellemi világmindenséggel. Akkor is, ha a semmiből való teremtésről van szó (1919. 6. 17-iki előadás, GA 107^{ee}), ezt a „semmit” nem lehet nem-létezőnek érteni, hanem inkább „létezőbbnek”, mint az észlelhető vagy gondolt világ.

A kozmikus fejlődés végén – pozitív végkifejlet esetén – az ember mindent hátrahagy majd, amit a fejlődés előző szakaszaiban kapott. „És fejlődésének végén már semmi sem lesz benne abból, amit kapott, hanem csak az, amit maga dolgozott ki, amit a semmiből hozott létre... Nagy, a legmagasabban álló szellemek már korábban kifejlesztették azt, amit az ember, mint hatalmas, csodálatos ideált pillant meg a távoli jövőben, hogy nemcsak önmagának van tudatában, hanem önmaga teremtésének is.” (1909.6.17-iki előadás, GA 107^{ff}) Az egész előadás ennek a pozitív „semminek” a jegyében áll. Steiner a „semmi” történelmi alakulását is leírja.⁶⁰ És a nirvána fogalma erősen kötődik nála a praktikus élethez. Tetteink vagy a múltunkból és adottságainkból *következnek*, vagy pedig szabadok, vagyis alkotó jellegűek.

^{ee} Geisteswissenschaftliche Menschenkunde

^{ff} Geisteswissenschaftliche Menschenkunde

„Az ilyen tetteket nevezik az okkultizmusban: teremtésnek a semmiből... és most képzeljenek el valakit, akit először karmája határoz meg; cselekedetek, gondolatok, érzések a múltból. Képzeljük el, hogy ebben annyira előrehaladt, hogy az egész karmát feloldotta, vagyis a semmivel áll szemben. Ha ekkor mégis cselekszik, akkor azt mondják az okkultizmusban, hogy a nirvánából cselekszik. – A nirvánából történtek pl. Buddha és Krisztus cselekedetei, legalábbis részben. A közönséges ember csak akkor közeledik ehhez, ha művészi, vallási vagy világtörténeti inspirációban van.” (1905.10.11-iki előadás, GA 93a^{eg}) Hogyan lehet a nirvána felé közeledni? „Ha a keleti okkultista ilyesmin gondolkodik, ezt mondja: egész életünk olyan, mintha mindenütt cselekedetekből, beszédből, gondolkodásból vont határok vennének körül. Ha gondolatban mindezt eltávolítjuk, a közönséges embernek nem sok marad meg. Ha mégis, akkor az ezoterika eredménye, ha mindezen túljut. Ami akkor még megmarad, az a nirvána átélése.” (Ugyanott.)

Steiner késői műveiben is megtalálhatjuk ugyanezt a felfogást: „Innen ered a régi keleti bölcséknek az a felfogása, hogy az észleleti világba csak odaadással, szeretettel, az én feladásával lehet behatolni, és, hogy ha valaki behatol, akkor nem a *vana*, a szokások szövetének világában él, hanem a nirvánában, egy olyan világban, ahol eloszlik ez a megszokott világ. Erre a felfogására utalna egy ilyen régi keleti bölcs, amiben a nirvána az én legmagasabb szintre fokozott odaadása, mint ahogy az alvásban történik, és ahogy a régi keleti civilizáció tanítványában teljesen tudatos módon megjelent... Nálunk úgy beszélt a nirvána, hogy az Én szeretetteljesen kiárasztotta önmagát az egész világra”. (1921.9.23-iki előadás, GA 207^{hh}) Ez utóbbi történik az „egoitás eloszlásában”.

104. Az Ént csak magasabb Én által lehet feladni.

Az üresség mint valóság Aquinói Szent Tamásnál

Amint az 1. és 3. fejezetből kiderülhetett, a lélek Tamásnál is üres, formamentes, azért, hogy „mindenné válhasson”. Sőt, ez a (tudati) üresség minden megismerés előfeltétele, a közönséges megismerése is. De a világ valóságának ürességére is történik utalás.

Az ember azért tudja megismerni a dolgokat, mert „igazak”, mert kimondják, kinyilatkoztatják önmagukat. Azért igazak, mert Isten teremtette, ahogy Szent Ágoston mondja, „gondolta el” őket, az embernek pedig megismerő szellem-lelke (intellectusa) van. A megismerés így „a dolgok igazságának hatása (effectus)” (Ver. I.I). Az ember alkotta dolgokat (res artificiales) – Tamás itt éles megkülönböztetést tesz – az ember tökéletesen meg tudja ismerni. Az Isten alkotta dolgokat azonban csak reménységre. Ennek kettős oka van: először, mert a teremtés csak tökéletlenül tükrözi Isten szándékát, másodszor, mert az intellectus túl gyenge, még a tökéletlen teremtés megismeréséhez is. (Ver. 5,2 ad II.) Ha el is hatol a szellem „a dolgok lényegéig” (I, II, 31,5), akkor sem tud felnőni a belőle áradó világossághoz. Ezért találunk Tamásnál annyi, látszólag agnosztikus kijelentést, mint „A dolgok lényege (essentiae) ismeretlen számunkra.” (Ver. I0,I) Pieper könnyen talál vagy egy tucat hasonlót. Ahhoz, hogy a természeti dolgokat lényegükig menően megismerjük, Isten teremtő szándékát kellene megismernünk, minden részletében. És Isten megismerésére vonatkozóan Tamás a

^{eg} *Grundelemente der Esoterik.*

^{hh} *Anthroposophie als Kosmosophie – Erster Teil.*

„negatív teológia” követője. Eszerint az emberi megismerésnek remény jellege van, és Tamás számára ez maga a remény. Mert a megismerés nála mindig is „azzá-válást”, azonossá válást jelent. Ez emlékezetünkbe idézi János levelét (1. János 3,2): „Szeretteim, most Isten gyermekei vagyunk, és még nem lett nyilvánvalóvá, hogy mivé leszünk. De tudjuk, hogy ha nyilvánvalóvá lesz, hasonlókká leszünk Ő hozzá; mert meg fogjuk őt látni, amint van.”

A teremtés titka elvezet a semmi ideájához. A *Questiones disputatae de veritate*-ban (18,2 ad 5.) a dolgok világosság oldalához (mint a 60. meditációban) fűzött kiegészítésként egy hihetetlenül modern hangzású kijelentést találunk:

105. „A teremtmény sötét, amennyiben a semmiből van (származik).”

Ez a semmi, Isten kikutathatatlan lény, amihez a mi világosságunk nem ér fel. A *Compendium Theologiae*-ban a 69. fejezet fölött ez áll: „A dolgok teremtéséhez Isten nem tételez fel semmilyen anyagot.” Az anyagot is Isten teremti, áll ott. Noha az intellectus kitágul a megismerésben, Tamásnál hiányzik a nirvána ideája.

Ez azzal függ össze, hogy éppen az ő korában kezd a földi világ az embereknek értékes valósággá válni, és nem csupán egy jelentés jele vagy jelképe. Ugyanez a valóság a zen buddhizmus és Steiner számára is – magasabb nézőpontból nézve – káprázat, illúzió.

Az üresség mint valóság a zen buddhizmusban

A korábbi zen-fejezetek után szinte fölösleges beszélni az üresség szerepéről a zenben. Ugyanez érvényes a „nirvánára” is. Mégis megkíséreljük leírni, hogy milyen radikálisan tagad a zen minden dualitást, minden tárgyi világot. „Ha azt mondod, egy Buddha elér valamit, akkor rágalmazod. Mit érhetne el? Egy Buddha számára még az is lehetetlen, hogy egy tudatra, erőre, értésre vagy nézetre koncentráljon. Egy Buddha nem egyoldalú. Tudatának természete alapvetően üres, nem tiszta és nem tisztátalan. Szabad minden gyakorlattól és megvalósítástól. Szabad októl és okozattól... Egy Buddha valaki, aki nem csinál semmit, aki még egy Buddhára sem tudja koncentrálni figyelmét.

106. *Egy Buddha nem Buddha. Ne gondolkozz Buddhákról.*” (B 17)

Kerüli a dualitás, minden tárgyiség, minden „az” legkisebb jelét is, ha másképp nem megy, akkor ellentmondásban, önmagának ellentmondva. „Ez a tudatunk üres és nem tartalmaz formákat.” (B 25) Ez – ez az olvasó tudatára vonatkozik – „ez a tudat Buddha.”

Bodhidarma beszédei fordítójának magyarázata szerint a nirvána szanszkrit jelentése „lélegzet nélkül”; a buddhisták számára azt jelenti, hogy nincs semmilyen kettősség. A lélegzés (ki-be) a kettősség jelképe. „Pártatlannak lenni azt jelenti, hogy a szenvedést nem tekintjük a nirvánától különbözőnek, mert mindkettő természete üresség... a bodhiszattvák tudják, hogy a szenvedés lényege üres. És az ürességben maradva a nirvánában maradnak. Nirvána azt jelenti, hogy nincs születés és nincs halál. A nirvána túl van a születésen és a halálon, és túl van a nirvánán. Ha a szellem mozgása megáll, akkor lép be a nirvánába. A nirvána üres tudat. Ahol nincs káprázat, a Buddhák elérik a nirvánát.” (B 51-53)

107. *A nirvána túl van a születésen és a halálon. És túl van a nirvánán.*

108. *Bármilyen képzet nem más, mint tárgy, dualitás, káprázat, forma.*

„Ha szellemed eléri a nirvánát, nem látsz nirvánát, mert a szellemed nirvána. Ha valahol a szellemen kívül látsz nirvánát, becsapod magad.” (B 63)

Suzuki megkísérli elmagyarázni az ürességet (ZL 57): „Ez az Én-természet a Prajna-paramitaⁱⁱ nyelvén *olyanság* (tatháta) és *üresség* (sunyata). Az olyanság az abszolútot jelenti, valamit, ami nincs alávetve a viszonylagosság törvényeinek és ezért nem lehet formákon keresztül megérteni. Az olyanság tehát formanélküliség. A buddhizmusban szemben áll a forma (rupa) és a formanélküliség (arupa), ami a feltétel nélküli. Ez feltétel nélküli, forma nélküli és ezért elérhetetlen az üresség (sunyata). Az üresség nem negatív fogalom, és nem jelent tagadást, de mivel nem tartozik a nevek és formák birodalmába, ezért ürességnek vagy semminek nevezik. Az üresség tehát elérhetetlen. Annyiban „elérhetetlen”, hogy túl van észlelésen, túl a fogalmi értésen, túl a léten és nem-léten... Az üresség mindig elérhető számunkra; mindig velünk van és bennünk van; ő határozza meg minden megismerésünket, minden cselekedetünket, és az üresség élet maga. De ha föl akarjuk szedni, és szemmel láthatóvá akarjuk tenni, akkor eltűnik előlünk, csúfot üz minden erőlködésünkből és ellillan, mint a pára.” (Ld. még K 14).

A mód, ahogy a zen mesterek megkísérlik az ürességet mint végső valóságot ábrázolni meggyőző, mert tapasztalatról tanúskodik. Aki az ürességről beszél, természetesen éppen nincs benne, de Én-lény, és a saját tapasztalásáról beszél. Ez azonban azt jelenti, hogy minden tapasztalásban jelen volt egy alany, egy tanú, aki nem kívülről – nem dualitásban – tanúskodik. Ez az „igaz tanú” az evangéliumok nyelvén, ahol az igaz ugyanabban az értelemben szerepel, mint Tamásnál: egy tanú, aki nem veszíti, nem felejt el a tanúskodást, akiben a tanúskodás ereje ugyanaz, mint amivel észleli, amiről tanúskodik. Az azonosságban egyszerre tapasztalja az Ént és „azt”.⁶¹

ⁱⁱ Prajna-paramita (szanszrit): a tökéletes bölcsesség szútrái.

7. Következmények és zárszó

109. Egyetlen alapjelenség létezik: a megismerés.

Az összes többi belőle ered. Minden tudatossá válást is megismerésnek tekintünk. A második, már az elsőtől függésben lévő jelenség az öntudat, ami az ősjelenségből fakadhat. Fakadhat, mert míg a megismerésre való hangoltság adott, az öntudatért meg kell dolgozni, ha a valódi öntudatról beszélünk és nem a pótszerűről.

Végül is csak az Én az, ami fontos. Azt mondhatnánk, megismerés, tárgyak, minden csak ezt a célt szolgálja, és lehetőleg ehhez a célhoz vezet.⁶²

Az Én tényleges tapasztalását csak tudati gyakorlással lehet elérni. Ez már az Én előcsarnokára vagy előjátékára is igaz, amit az antropológiában tudati léleknek vagy öntudati léleknek neveznek.⁶³ A lehetőséget ehhez a reflexió még mindig adott képessége adja – amit a keresztény világban a gyónás készített elő. Ha egy tan tudatról, megismerésről, lélekről beszél, akkor ez reflexióról tanúskodik. Az adott – nem egyénileg megszerzett – reflexió a tudat múltjára, tartalmaira irányul; a mélyebb reflexió tapasztalja a tudati folyamatokat, mennél mélyebb, annál korábbi stádiumot, egészen vissza a forrásig: a formáktól a folyékonyabb formákon keresztül egészen a figyelem formamentességéig. Minél messzebb terjed a tapasztalás ezen az úton, annál magasabb szinten jön létre az Én megvalósulása. A magasabb szint azt jelenti, hogy egyre mentesebb formáktól, vagyis egyre inkább szellemi szint. Minél magasabb szinten ébred a figyelem önmaga tudatára, a felébredt Én annál jobban tudja tudatosan követni a figyelem világosságának útját a gyakorlás témájába, például, ahogy a gondolkodásból gondolat, a látásból látott lesz.

Mivel a tudat összes tartalma megformált figyelem által jut a tudatba, nem nehéz belátni a 43. meditáció egyszerű igazságát. A fizika világa jelentésekből épül fel. Ez a belátás kizár minden materializmust, minden alulról fölfelé mutató evolúciót. Ugyanez a kulcs vagy bevezetés a zen világképéhez is, amiben a *tapasztalt* kiindulópont a szellemiség, az üresség, amiből az összes tudati tartalom létrejön. A zenben olyan közeli a reflexióval párosuló őszonosság – és e miatt a közelség miatt olyan mély a reflexió –, hogy minden mást az őszonosság legyengülésének, a belőle való kiesésnek tekinthetünk. Ha a „dolgozatban” nem látjuk, nem tapasztaljuk, ahogy az ürességből erednek, akkor káprázattá, illúzióvá válnak. Különb minden más az igazi valóság, az üressége metamorfózisa, egészen a „mérgekig”, a betegségéig, a halandóságig. Aquinói Szent Tamás ismeri a formamentességet.

110. Mivel a lélek mindenné válhat, semmi.

Arisztotelész még radikálisabban fejezi ki magát: a lélek valamilyen módon minden. Lehet, hogy az őszonosságra utal? Mindig azonosak lennénk a teljes valósággal – öntudat nélkül –, ha nem történt volna meg az elszakadás. Tudati világosságunk most mindig a világ egy töredékére korlátozódik, kiterjedésében és minőségében is „lebénult” (ahogy Steiner kifejezi magát) az érzékek, a központi idegrendszer, az élet időbeli és térbeli végessége által (mindig csak egy darabka életrajz, sohasem az egész), hogy el tudjuk viselni. „Most részekből ismerünk meg”^{jj} írja Pál apostol (1. Kor. 13, 12). Steinernél a formamentesség kétféle értelemben jelenik meg. Egyrészt a gondolkodás, mint folyamat, szemben a gondolatokkal; másrészt a magasabb megismerés leírásában az azonosságra való képességként. A közönséges

^{jj} Károli Gáspár fordításában: „most rész szerint van bennem az ismeret”.

megismerést a teljes megismerés árnyképének, legyöngülésének tekinti, ahonnan az ember az iskolázás útján emelkedhet fel újra.

A 44. és 108. meditáció értelmére már a 45. meditáció is utal. Egy megfigyeléseken alapuló ismeretelmélet számára a pozitív és negatív nem egyenértékű. A rosszról és gonoszról csak a jó ismeretében lehet beszélni, fordítva lehetetlen. A sötétség tapasztalása már előfeltételezi a világosságot. A sötétséget önmagában ugyanúgy nem vennénk észre, mint önmagában a rosszat. Ha valamit értelmetlennek nevezek, tudnom kell, hogy mi az, hogy értelem és értelmes.

Ha a dolgok igazsága a létük, és ha igazságuk mértéke a létük mértéke is, akkor vannak olyan ember-alkotta dolgok, amiknek Aquinói Tamás értelmében szinte semmi létük sincs. Ezek a pusztán hasznos dolgok, amik nem „beszélnek”, nem azért hozták őket létre, hogy kifejezzenek valamit.⁶⁴ És hasonlóképpen az emberi szervezetben is vannak olyan folyamatok, amik kifejező mozgások, mint a beszéd (nemcsak a verbális beszéd), és mások, amik nem ilyenek, mint pl. az evés. Ez utóbbiak okozzák, hogy létrejön a hasznosság és kényelmesség világa.

111. Az igazság a dolog szó-világossága, ami az igazságon keresztül világít.

Tamás szerint az igazság-valóság az, ami megismerhető, és ami felé az ember morális cselekvése orientálódik. Mert a „jó az, amire minden törekszik” (Ver 21,1). De egyszersmind: „Minden lény a tökéletességére törekszik.” (I, 5,1). Az ember bűnbeesése magával rántotta a teremtést és kezdeti tökéletessége („És látá Isten, hogy jó.”) aláhullott, „hiábavalóság alá vettetett”.⁶⁵ Ha Isten „jónak” találja, amit teremtett, akkor ez azt jelenti, hogy tökéletes volt: csupa értelem, mert az értelmetlenség szeplője még nem létezett. „Jó a tökéletesség, és ami hozzávetet.” (I, 5,I ad I.) A dolgok tökéletessége, ami átfénylik rajtuk, az igazságuk, értelmük, jelentésük, ahogy Isten „elgondolta”. És a dolgok annyiban léteznek, amennyiben tökéletesek vagy jók. „Minden lény annyira jó, amennyire létezik.” (I, II, 18,1).

Az „Isten képére és hasonlatosságra teremtett” ember tökéletessége azt is jelenti, hogy Istenhez hasonlóan teremtővé válik. Az *Újszövetségben* a „tökéletes” szó legtöbbször azt jelenti, hogy az ember a szükségesen túlmenően teremt, cselekszik, „az igazságot cselekszi” (*János* 3,21), megismerésének megfelelően.⁶⁶ A jó vagy szabad cselekedet Tamásnál (és Steinernél is) a megismerésben gyökerezik:

Valóság – igazság – megismerés – igazság – cselekvés – valóság.

Mindegy, hogy a valóság egy adottság vagy helyzet (a megismeréstől balra), vagy, hogy az ember új igazságot lát meg (a megismeréstől jobbra), és ezt igyekszik megvalósítani. „A jó föltételezi az igazat.” (Ver. 21,3). Ugyanis az értelmeset, a beszélőt.

A dolgokban a beszélő a dolog jelentése: anyagtalan, szellemi, mint a megismerő szellem-lélek. A lélek azonossá válik a jelentéssel, ami az azonosság által válik a lélek megismerésévé. Vagy a jelentésvilággal való általános azonosságának egy része válik tudatossá, „rész szerint”.

Máté 5,48-ban ezt olvassuk: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes.” És az Úr ezt mondja (*Lukács* 18,19): „Nincs senki jó, csak egy, az Isten.”

Tamás egész világképében, ahogy a keleti hagyományokban is, az eredeti a jó, a tökéletes, a tudás, a megismerés (*Vydia^{kk}*). A nem-látás, nem-tudás (*Avidya*) hanyatlásnak, megbetegedésnek számít. A zen számára elég felszámolni a negatívát, akkor megmarad az eredeti, a pozitív, és a felszámolás során az ember Önmagává válik. Tamás szemében is a rossz „valamilyen jó tönkretétele” (C.T. 117. fejezet).

A megbetegedést normálisnak érezzük. De a további megbetegedések, amiket abnormálisnak tekintünk, szintén az értelmetlenség, az értelmetlen, nem-beszélő formákhoz való kényszeres ragaszkodás jegyében állnak.⁶⁷ Értelmetlenség csak az ember által jön létre. Steiner aláhúzza az emberi ösztönök és a teremtő erő közötti „rokonságot”: „A mai kornak meg kell értenie valamit, ha nem akar azzal megelégedni, hogy semmiségekkel foglalkozzék: meg kell értenie a teremtő szellem princípiumát. Meg kell értenie, hogy mit jelent az, hogy, ha a szellem teremtővé válik, akkor ugyanazzal az erővel működik, mint az ösztönök, csak az ösztönök a sötétségben működnek, a teremtő szellem pedig a Nap fényében, a szellemi Nap fényében”. (1917.4.19-iki előadás, GA 175^{ll}) Az úgynevezett ösztönök az eredeti teremtő erők átalakulása révén jelennek meg. A Buddha-természet és a mérgek rokonai egymásnak.

Megismerni azt lehet, aminek értelme van. Világosság, átlátszóság, olvashatóság – az olvasásban átlátszóvá válnak az érzékelhető jelek, egészen a jelentésig. Mivel a megismerés az ős-jelenség – mégpedig világnézettől függetlenül, ha ezt nem is mindig vesszük észre –, minden belőle ered, ezért csak egyfajta monizmus létezhet, ugyanis a szellemi. Ma nevezhetnénk megismerési monizmusnak is. Steiner ezt így írja le a *Die Philosophie der Freiheit A monizmus következményei* c. fejezetében: „Az egyes emberi individuum nem különül el ténylegesen. Része a világnak, és valójában összefügg a kozmosz egészével, csak ez az összefüggés megszakad az észlelésünk számára”. Az észlelés ez a szakadás maga, a szakadás hozza létre.

112. Az észlelés úgy jön létre, mint a világ és az ember közötti törésselület.

Minden jó hagyomány örökös célja az volt, hogy eltüntesse a szakadást, helyreállítsa az ős-azonosságot, önmagáról tudva, tudatos gyakorlással. „Jó”, amennyiben a tökéletesség felé akarta vezetni az embert.

A gyakorlási utak különbözősége a különböző kiindulási pontokból ered. A mai átlagember tudata nagyon erősen különbözik a régebbi korok emberének tudatától. Egyrészt, mert még működtek a korábbi (inkább kollektív) iskolázási módszerek (pl. a vallásgyakorlás), és megfelelően megváltoztatták a tudatot; másrészt, mert mára sokkal előrehaladottabb a lélek általános megbetegedése⁶⁸.

A modern gyakorlási út lényege az *aktív* figyelem. Ez olyan koncentrációt jelent, amiben a téma nem kívülről adott, mint észlelet, hanem maga a figyelem hozza létre: egy képzet, egy gondolat, vagy egy kérdés (kutató meditáció). Ennek megfelelően mondja Steiner: „Az ember egyáltalán nincs tudatában a gondolkodásának, ha csak külső behatásra hoz létre képzeteket. Csak amikor a meditációban, a gondolati tartalmakra való koncentrációban, önmagától indítva újra és újra gondolkodik, akkor ébred önmaga tudatára a gondolkodásban. Akkor megvilágosodik számára, hogy tulajdonképpen ebben a gondolkodásban él, csak éppen ezt

^{kk} Vydia (szanszkrit): tudás, tudomány, tanulás.

^{ll} *Bausteine zu einer Erkenntnis des Mysteriums von Golgatha.*

nem tudja, amíg csak külső indíttatásra gondolkodik. A gondolkodás az előbbi módon élővé válik, míg különben absztrakt és halott.” (1923.4.15-iki előadás, GA 84^{mm})

Ez az igazi Én megtapasztalásának legegyszerűbb útja, mert a téma és a ráirányuló figyelem egy és ugyanaz.⁶⁹ A koncentrációban növekszik a szellem áteresztőképessége. A tudatosság agytól való függetlenségének növekedése egyszersmind eltávolítja a homályos foltokat, a lélek értelmetlen formáinak befolyását, és ezzel együtt növekszik az Én önálló ereje, hiszen az egész folyamat belőle ered. Ahogy a témával való azonosságban az Én egyre mentesebbé válik a formáktól, úgy közeledik a távoli cél felé, a bodhiszattva tudat, a formáktól való teljes szabadság felé.

A dualitás meghaladása először csak megismerési célnak tűnik. A megismerés azonban – és ebben mindhárom tanítás megegyezik – a lét, az ontológia része. Így a megismerés céljai egyszersmind a világsors céljai, a teremtés sorsának, az emberré válás ajándékba kapott kockázatos kalandjának⁷⁰ céljai. „Úgy tűnik tehát, hogy az egész testi természet az emberért van, amennyiben értelemmel megáldott lény. Ezért tehát az egész testi természet beteljesülése is valahogy az ember beteljesülésétől függ.” (C. T. 148. fejezet). Nem kell visszarettenünk ettől az emberközpontúságtól. Mert

113. Világ csak az embernek és az ember által létezik.

^{mm} Was wollte das Goetheanum und was soll die Anthroposophie?

Kiegészítő szövegek

K 1 „A szellemi képességekkel rendelkező teremtmények magasabb lényegi rokonságban vannak a világmindenséggel, mint a többi teremtmény. Mert a szellemi képességekkel rendelkező teremtmény bizonyos értelemben azonos minden létezővel, amennyiben megismerési erejével meg tudja ragadni a létező teljességét. A többi teremtmény azonban mind csak a lét egy részével rendelkezik.”

Aquinói Szent Tamás, Summa contra gentiles 3,112.

K 2 „Noha semmi mással nem jöttél erre a világra, mint meg nem született Buddha-szellemeddel, illúziókkal teli világba kerültél miközben felnőttél, miközben hallgattad a többieket a maguk megtévesztettségében. Hosszú időn keresztül mindezt lépésről lépésre befogadtad. Szellemed hozzászokott mostanáig, és most teljes mértékben félrevezetett szellemed uralkodik és megcsal, ellenőrizés nélkül. De egyetlen illuzórikus gondolatodat sem örökölted a születésben.”

Bankei, 119 (A dialógusokból)

„Hiba, ha abbéli törekvésben, hogy a meg-nem-születetté válj, egy második szellemet tenyésztesz ki meglévő szellemed fölé. Kezdetől fogva meg-nem-született vagy... Az igazi meg-nem-születettnek semmi köze az alapvető elvekhez, és fölötte áll a keletkezésnek vagy az elérésnek. Egyszerűen olyan, amilyen vagy.”

Bankei, 123 (A dialógusokból)

K 3 „Az erkölcsi ideák az ember morális intuíciójából fakadnak. Megvalósításuk attól függ, hogy elég erős-e az emberben a vágy ahhoz, hogy leküzdje a fölmerülő fájdalmakat és szenvedéseket. Az ő intuíciói ezek, mozgatórugók, amiket szelleme feszít ki; akarja őket, mert megvalósításuk a legmagasabb gyönyörűséget jelentik neki. Nincs rá szüksége, hogy az etika előbb megtiltsa a gyönyörűségre való törekvést, hogy aztán megparancsolhassa neki, hogy mire törekedjék. Akkor fog erkölcsi ideálokra törekedni, ha morális fantáziája elég tevékeny ahhoz, hogy intuíciókhoz juttassa, amik azután elég erőt adnak akaratának a szervezetében megbúvó ellenállás – és a hozzátartozó fájdalmak – leküzdésére.

Aki magasztos ideálokra tör, azért teszi, mert lényének tartalmát alkotják, és megvalósításuk olyan örömet jelent számára, ami mellett eltörpülnek a hétköznapi vágyak kielégítésének szegényes élvezetei...

Ha valaki ki akarja irtani az ember örömét vágyai kielégülése felett, akkor előbb rabszolgává kell tennie, aki nem azért cselekszik, mert akar, hanem azért, mert köteles. Mert igenis örömet okoz, ha elérjük, amit akarunk. Amit *jónak* nevezünk, nem az, amire az ember köteles, hanem az, amit *akar*, ha teljes mértékben kibontakoztatja igazi emberi természetét. Aki ezt nem látja be, előbb ki kell, hogy űzze az emberből azt, amit akar, hogy aztán *kívülről* előírhasa neki, hogy mi is legyen akaratának tartalma.”

Steiner: Die Philosophie der Freiheit, GA 4, 15. kiadás, 1987, 232. oldaltól

K 4 „A halál kapuján áthaladva azt visszük magunkkal a szellemi világba, amit az arkangyali lények ál munkban adtak nekünk. Ennek segítségével megfelelő módon tudunk beilleszkedni a szellemi világba, ami a Logosz, ami azokból a kozmikus elemekből áll, amik a nyelvek szavaiban tükröződnek...”

*Steiner, 1923.4.6-iki előadás,
Die menschliche Seele in ihrem Zusammenhang mit göttlich-geistigen Individualitäten
GA 224, 3. kiadás, 1992*

K 5 „Énünk és asztráltestünk ébren is kapcsolatban áll [szellemi] környezetünkkel, egy olyan módon, amiről a közönséges tudatnak fogalma sincs...”

Testünk ugyanis sajátos viszonyul ezekhez az élményekhez. Azt mondhatjuk, hogy legyengíti őket. Testünk legyengíti mindazt, amit valójában környezetünkkel átélünk, és csak testünk legyengülését észleljük, nem a valódi élményeket. Valódi élményeink úgy viszonylanak ahhoz, amit testünkön keresztül észlelünk környezetünkben... mint a köre eső és róla visszavert napfény, ami lehetővé teszi, hogy lássuk a követ, a valódi napfényhez, ami a Napból felénk sugároz... A követ tudjuk látni, a róla visszavert fényt szemeink el tudják viselni. De ha a kőtől a Nap felé fordulunk és mereven belenézünk, akkor elvakít... Annak, amit a környezetünkben átélünk, olyan ereje van, mint a napfénynek. És az, amit a test eszközein keresztül élünk át, csak annyit őriz meg ebből az erőből, mint amennyi a tárgyról visszavert fény ereje.” Ezt követi az a mondat, ami a 47. meditációt alkotja a fő szövegben.

*Steiner, 1919.1.10-iki előadás,
Der Goetheanismus, ein Umwandlungsimpuls und Auferstehungsgedanke
GA 188, 3. kiadás, 1992*

K 6 „Ha a gondolkodás összehasonlítja magát az észleléssel, úgy találja, hogy a gondolkodás a gondolt tárgy vagy valami hasonló elszenvedése. Ezért a léleknek ez a része nem lehet képes a szenvedésre, de képesnek kell lennie arra, hogy fölvegye a formát, és meg kell lennie benne a lehetőségnek, hogy fölvegye a formát, de ő maga nem az. És a gondolkodó szellemnek képesnek kell lennie arra, hogy úgy viselkedjék a gondolkodás tárgyaival szemben, mint az észlelés az észlelés tárgyaival szemben. Szükséges ezért – ahogy Anaxagorasz fejezi ki magát –, hogy uralkodjék, vagyis megismerjen. Mert ami idegen elem közben megjelenik, akadályoz és útban van. Ezért a gondolkodásnak nincs semmilyen más természete, minthogy képesség. A lélek úgynevezett szelleme – azt nevezem szellemnek, amivel a lélek meggondol és föltételez – mielőtt gondolkodik, valójában semmilyen dolog sem. Ezért jó okkal nem is tételezik fel, hogy elegyedne a testtel. Mert akkor lenne valamilyen tulajdonsága, hideg lenne vagy meleg, vagy eszközei lennének, mint az észlelési képesség. Ilyen azonban nincs. És igazuk van azoknak, akik azt mondják, hogy a lélek a gondolkodási formák színhelye, csak persze nem az egész, hanem a gondolkodó lélek, és nem aktualitásában, hanem lehetőség szerint egy a formákkal.”

*Arisztotelész: A lélekről, III. könyv, 429a.
A stilisztikai és tartalmi egység megőrzése érdekében
Steiger Kornél kiváló fordítása helyett B. L. W. Theiler
német fordítása alapján készült fordítását közöljük.*

K 7 „Nyilvánvaló ugyanis, hogy az értés, akármilyen tárgyra irányuljon is, mindig az általánosra és a dolgok viszonyaira és az anyagtan dolgokra vonatkozik. Az értés azonban nem lehet valamilyen testi szerv működése, ahogy a látás a szemé. Ugyanis egy megismerésre képes eszköz nem tartalmazhatja azt a fajta dolgot, aminek a megismerésére szolgál, ahogy a pupillában sincs meg a szín természete... A felvevőnek azonban mentesnek kell lennie attól, amit felvesz. Az értelem azonban képes megismerni bármilyen érzékelhető természetet. Ha tehát testi szerv által ismerne meg, akkor ennek a szervnek mentesnek kellene lennie bármilyen érzékelhető természettől, ami lehetetlen.”

Aquinói Szent Tamás: Compendium Theologiae, 79. fejezet.

K 8

- a) „Minden, amit a szellemtudományi kutatás élénk tud tárni, alkalmas arra, hogy megmutassuk, hogy az, amit a „nagy káprázatnak” neveznek, elsősorban abban áll, hogy az ember közönséges tudatával nem tudja átlátni, hogy valójában kicsoda, hogy az ember hozzátartozik az egész világhoz, miközben a közönséges tudat csak a burkot mutatja meg, a bőrébe és egyéb külsőségeibe zárt embert. De az, ami ebben a bezártságban látszik, csak részlete annak, ami az ember valójában, ami olyan nagy, mint maga a világ. És tulajdonképpen már a közönséges életben is kívülről nézünk vissza emberünkre.”

*Steiner, 1915.4.20-iki előadás,
Menschenschicksale und Völkerschicksale
GA 157, 3. kiadás, 1981.*

- b) „Azt lehet mondani: a magasabb megismerés semmi újat sem hoz az emberbe. Amit a magasabb megismerés szállít, már mind benne van az emberben. De másrészt az a helyzet, hogy az, amiről bizonyosan mondhatjuk, hogy semmi újat nem hoz az emberbe, utal arra, ami ismeretlen marad a közönséges tudat számára, és ami, ha nemcsak felismerjük, hanem teljes lelki tartalmában, minden lelki erővel átéljük, mégiscsak valami magasabbat hoz az emberi lénybe; ez nem a megismerés, mint olyan, hanem a megismerés átélése.”

*Steiner, 1922.12.7-iki előadás,
Geistige Zusammenhänge in der Gestaltung des menschlichen Organismus
GA 218, 3. kiadás, 1992.*

- c) „A szellemi iskolázás útját járó ember kezdi magát a világ egész építményével összenőve érezni, noha mégis teljes önállóságban érzi magát. Az az érzése, hogy feloldódik az egész világban, eggyé válik vele, de *anélkül*, hogy elveszítené saját lényét. Ezt a fejlődési szintet nevezhetjük a 'makrokozmoszsal való eggyé válás' szintjének. Semmiképpen ne gondoljuk azonban, hogy ez az eggyé válás olyan, mintha megszűnne a külön tudat és az emberi lény szétfolyna a mindenségben.”

*Steiner: Die Geheimwissenschaft im Umriß,
A magasabb világok megismerése c. fejezet.
GA 13, 29. kiadás, 1977, 293. old.*

- d) „... és a szellemi iskolázás útját járó ember látja, ahogy ez az 'életszellem', a szellemi környezetből származó szellemi tápláléknak köszönhetően, fokozatosan kiterjed.

Továbbá látja, hogyan terjeszti ki ennek a tápláléknak a felvétele a szellemi burkot, hogyan nő a szellemi ember egyre nagyobbra és nagyobbra. Amennyiben ezt a 'növekedést' a térben 'látjuk', természetesen csak a valóság *képéről* beszélhetünk. Ettől függetlenül, ennek a képnek az elképzelésében az ember lelke a megfelelő szellemi valóság felé irányul."

*Steiner: Theosophie,
Test, lélek, szellem c. fejezet.
GA 9, 31. kiadás, 1987, 55. old.*

- e) „Ha az ember közönséges fizikai szemeivel és fizikai képzetalkotásával szemben áll egy tárggyal, akkor ezzel nemcsak a fizikai tárgyban van benne – ami, amint láttuk, különben is látszat –, hanem a szellemi lényben is benne van. Az ember mindig benne van a fizikailag meg nem testesült szellemi lényekben...

Minden pillanatban nemcsak önmagunk vagyunk, hanem minden más lény is. Csak nem növünk fel hozzá, mert nem emeljük fel a tudatunkat a másikhoz."

*Steiner, 1914.10.5-iki előadás,
Okkultes Lesen und okkultes Hören
GA 156, 2. kiadás, 1987.*

K 9 „A szellemi megismerésben nincs képzetalkotás és észlelés, hanem érzés és akarat, de egészen más módon, mint a közönséges életben... Tisztában kell lennünk vele, hogy az érzékfeletti megismerés, noha érzésből és akarásból fakad, egészen más, mint érzés és akarat. Ehhez figyelembe kell vennünk, hogy a látó megismerésben az érzésnek és az akarásnak úgy kell kitölteniük a lelket, hogy a lélek nyugalomban van, és egyáltalán az egész ember teljes nyugalomban van. Az érzésnek és az akarásnak egészen másképp kell megjelennie, mint közönségesen: teljesen befelé fordulva kell fellépniük. Az akarati impulzusok közönségesen kifelé nyilvánulnak meg; a látásban semmilyen kifelé mutató megnyilvánulás sem léphet fel."

*Steiner, 1918.5.6-iki előadás,
Kunst und Kunsterkenntnis
GA 271, 3. kiadás, 1985.*

K 10 „Ha látod természetedet, nincs szükséged rá, hogy szútrákat olvass vagy Buddhákhoz fohászkodj. Olvasottság és tudás nemcsak haszontalan, de el is ködösíti a tudatosságot."

Bodhidarma, 35. old.

K 11 „Ha szellemedet használod a valóság tanulmányozására, nem fogod megérteni se a szellemet, se a valóságot. Ha úgy tanulmányozod a valóságot, hogy nem használod szellemedet, mindkettőt megérted. Akik nem értenek, nem értik az értést. Akik értenek, értik a nem-értést. Akik képesek az igazi látásra, tudják, hogy a szellem üres, és túllépnek mind az értésen, mind a nem értésen."

Bodhidarma, 55. old.

K 12 (A teljesebb megértés kedvéért a b) pontban [] között közöljük a szöveggörnyezetet.)

- a) „A lélek a meditációban ugyanúgy eloldódik a testiségtől, mint alvásakor; csak éppen nem veszi el tudatosságát, hanem egy számára addig ismeretlen világot él át. Noha a testtől való eloldódás felől nézve állapota az alváshoz hasonló, valójában a közönséges nappali tudatnál *éberebb* állapotban van. A lélek ekkor igazi, belső, önálló lényében éli át magát, míg a közönséges nappali tudatban a benne lakó erők gyengébb kibontakoztatása miatt csak a test segítségével jut tudatosságra, tehát nem éli át önmagát, csak a képben veszi észre magát, amit teste (tulajdonképpen a test folyamatai) hoz létre, mint egy tükör.”

*Steiner: Die Geheimwissenschaft im Umriß,
A magasabb világok megismerése c. fejezet.
GA 13, 29. kiadás, 1977, 293. old.*

- b) „Az emberiségnek azonban ma arra van szüksége, ami az embert magához az emberhez vezeti, és nemcsak lenyomatához (fizikai alak, test). Mindaz, ami szellemi lényének ösképében található, láthatóvá válik a lenyomatban [mint a pecsét alakja a viaszban], de nem válik átélhetővé. Mert az átélésben az embernek meg kell találnia önmagát, mint szellemi-lelki lényt. Akkor találja meg a világot is, mint szellemi-lelki lényt. Ezért valójában minden megismerési út ahhoz a megismeréshez kötődik, hogy az ember felismeri önmagát, mint az igazi ember képmását. [Ha a szeretet fokozásában felemelkedünk ahhoz a megismeréshez, hogy saját Énünk először idegennek tűnik, és aztán felismerjük, és ha felemelkedünk oda, hogy felismerjük a földi világot a szellemi környezetben, akkor nem csak absztrakt, hanem élő megismerési folyamatban vagyunk.] És ebben az élő megismerési folyamatban történik meg, hogy a világ megnyilatkozik az embernek az ember saját szellemi lényén keresztül, és, hogy az ember saját lényé megnyilatkozik a külső világ átélésében. Akkor az ember valóban olyan lényé válik, aki otthonos az egész univerzumban, mert önmagát megismerve a világot ismeri meg, és a világot megismerve önmagát ismeri meg. [És a világ és ember közötti kapcsolatban megnyilatkozik az, ami összeköti az embert az isteni-szellemivel, ami fellobbantja benne minden igazi, magasabb megismerés vallásos hangulatát.]”

*Steiner, 1923.4.22-iki előadás,
Was wollte das Goetheanum und was soll die Anthroposophie?
GA 84, 2. kiadás, 1986.*

K 13

- a) „De az észleleti világ már nincs előttünk. Közönséges gondolataink és emlékeink már nincsenek bennünk. A tudat üres. De ekkor azonnal belép egy valódi szellemi világ ebbe az üres tudatba. Ahogy a közönséges nappali tudatba belép az észleleti világ a színeivel, hangjaival, melegségárnyalataival, úgy lép be ebbe az üres tudatba egy szellemi világ. Amint éberré és üressé tesszük tudatunkat, körülvesz bennünket egy szellemi világ.”

*Steiner, 1924.8.12-iki előadás,
Das Initiaten-Bewußtsein.
GA 243, 5. kiadás, 1993.*

- b) „De ez az üres Én szintérré változik, ahol folyamatosan összekapcsolódnak a két, egymással szemben álló táborra oszlott isteni tartalmak. És az üres tudatot, amint újra és újra egyensúlyt teremt, egyre jobban kitölti az, ami eredetileg az isteni tudatban volt.”

*Steiner, 1912.5.24-iki előadás,
Christus und die menschliche Seele.
Über den Sinn des Lebens.
GA 155, 3. kiadás, 1994.*

K 14 „Részletek egy beszélgetésből a zen mester Ta-chu és egy szerzetes között:

’A tisztaság és szeplőtlenség Sila (előírás). Ha a mozdulatlan szellem minden körülmények között mindig tiszta marad, az Dhyana (meditáció). Észlelni a mozdulatlan szellemet, anélkül, hogy megjelenni hagynánk a mozdulatlanságára vonatkozó gondolatot; észlelni a szellem tisztaságát és szeplőtlenségét, anélkül, hogy megjelenni hagynánk a tisztaságára vonatkozó gondolatot; megkülönböztetni a gonoszat a jótól, anélkül, hogy beszennyeznének, és teljesen hatalmukba kerítenének: ez a Prajna. De ha észleljük, hogy Sila, Dhyana és Prajna elérhetetlenek, akkor azonnal felismerjük, hogy ugyanahhoz a testhez tartoznak. Ez a háromszoros gyakorlat együttes hatása.’

Kérdés: ’Ha a szellem a tisztaságban tartózkodik, az nem ragaszkodás hozzá?’

Válasz: ’Ha a szellem a tisztaságban tartózkodik, nem gondol arra, hogy benne tartózkodik, ezért az ember nem is ragaszkodik hozzá.’

Kérdés: ’Ha a szellem az ürességben tartózkodik, az nem ragaszkodás hozzá?’

Válasz: ’Ha a szellem gondol az ilyen tartózkodásra, akkor az ember ragaszkodik hozzá.’

Kérdés: ’Ha a szellem a nem-tartózkodásban tartózkodik, az nem ragaszkodás a nem-tartózkodáshoz?’

Válasz: ’Ha semmilyen gondolat sem merül fel az ürességre vonatkozóan, akkor nincs ragaszkodás... Ha ilyen módon szabadok vagytok a gondolatokban való tartózkodástól, akkor azt lehet mondani rólatok, hogy a nem-tartózkodásban tartózkodtok.’

*Suzuki:
Die Zen-Lehre vom Nicht-Bewußtsein, 63. old.*

Irodalmi hivatkozások és rövidítések

Rudolf Steiner^{nm}

- Szab* Die Philosophie der Freiheit – Grundzüge einer modernen Weltanschauung. Seelische Beobachtungsergebnisse nach naturwissenschaftlicher Methode. GA 4.
(Megjelent magyar kiadás: A szabadság filozófiája – egy modern világnézet alapjai. A lélek természettudományos módszerekkel történő megfigyelésének eredményei.)
- Tud* Wahrheit und Wissenschaft – Vorspiel einer «Philosophie der Freiheit». GA 3.
(Igazság és tudomány – Előtanulmány a «szabadság filozófiájához» - a megjelent magyar kiadás címe: Valóság és tudomány)
- GA 9* Theosophie. Einführung in übersinnliche Welterkenntnis und Menschenbestimmung.
(A világ és az ember szellemi megismerésének alapelemei)
- GA 13* Die Geheimwissenschaft im Umriß. (A szellemtudomány körvonalai)
- GA 84* Was wollte das Goetheanum und was soll die Anthroposophie?
Elf Vorträge, Basel 9. April, Dornach 14. bis 22. April, Prag 27., 30. April, Wien 26., 29. September 1923, Paris 26. Mai 1924
- GA 93a* Grundelemente der Esoterik.
Notizen von einem esoterischen Lehrgang in Form von einunddreißig Vorträgen, Berlin, 26. September bis 5. November 1905
- GA 107* Geisteswissenschaftliche Menschenkunde.
Neunzehn Vorträge, Berlin 19. Oktober 1908 bis 17. Juni 1909 (Zyklus A)
(Szellemtudományos embertan)
- GA 152* Vorstufen zum Mysterium von Golgatha.
Zehn Einzelvorträge, gehalten 1913 und 1914 in verschiedenen Städten
- GA 175* Bausteine zu einer Erkenntnis des Mysteriums von Golgatha.
Siebzehn Vorträge, Berlin 6. Februar bis 8. Mai 1917 (Zyklus 44 und 45)
(A golgotai misztérium megismerésének építőelemei)
- GA 197* Gegensätze in der Menschheitsentwicklung.
West und Ost – Materialismus und Mystik – Wissen und Glauben.
Elf Vorträge, Stuttgart 5. März bis 22. November 1920
- GA 231* Der übersinnliche Mensch, anthroposophisch erfaßt
Sieben Vorträge, darunter zwei öffentliche Vorträge, Den Haag 13. bis 18. November 1923
(Az érzékfeletti ember antropológiai megvilágításban)

Aquinói Szent Tamás

- Számok* Hivatkozások a Summa Theologiae, Turin 1922 helyeire.
Így pl. II, II, 47, 2 ad 3 a következő helyre hivatkozik:
II. fő rész II. rész, 47. questio, 2. articulus, válasz a 3. ellenvetésre.
Hasonlóan a Petrus Lombardus szentenciáihoz fűzött kommentárok.
Pl. I, d.19, 5, I jelentése: I. könyv, 19. distinctio, 5, questio, I. articulus.
- C.G.* Summa contra gentiles. Turin 1925.
- Ver.* Questiones disputate de veritate, Turin 1924.
- Nat. Verb.* De natura verbi intellectus.
- Quol.* Questiones quodlibetales.
- C.T.* Compendium Theologiae, Heidelberg 1963.
- Symb. Ap.* Erläuterung des Apostolischen Glaubensbekenntnisses
J. Pieper műveiből

^{nm} Rudolf Steiner műveit a GA (Gesamtausgabe = Rudolf Steiner összkiadás) számok megadásával jelöljük. A magyar szöveg egységességének érdekében a Steiner szövegeket saját fordításban közöljük, akkor is, ha létezik megjelent magyar fordítás. A magyarul megjelent könyvek címeit a német eredeti után itt találja az olvasó. Ahol ez nincs, ott nincs megjelent magyar fordítás. A címeket helyenként csak magyar fordításban közöljük. Az eredeti címek megtalálhatók pl. az „anthrowiki.at” oldalon.

Bodhidarma

B The Zen Teaching of Bodhidarma, San Francisco, 1989.

Bankei

Bankei The Unborn. The Life and Teaching of Zen Master Bankei. San Francisco, 1984.

D.T. Suzuki

ZL Die Zen-Lehre vom Nicht-Bewußtsein. München-Planegg 1957.

GB Die Große Befreiung. Zürich und Stuttgart 1958

Jegyzetek

¹ A meditáció technikájának leírását megtalálhatjuk Georg Kühlewind több könyvében, mint pl.: *Die Freiheit erüben, A figyelem iskolázása* c. fejezetben valamint a *Normálistól az egészségesig* c. könyvben.

² Eredeti szerzőknél, mint ez a három is, hozzá kell szokni, hogy nem használnak konzekvens terminológiát. Egy és ugyanannak a szónak különböző helyeken különböző jelentése lehet, mint pl. „szellem“ vagy „lélek“ Steinernél, vagy a másik két szellemóriásnál is.

³ A színskála különböző beosztására híres példával szolgál H. Arens, *Sprachwissenschaft*, 2. kötet, Frankfurt am Main, Athäneum, 1969 (595. oldaltól).

⁴ Az adott fogalmának történetéhez és lényegéhez ld. F. Schwarzkopf: *The Metamorphosis of the Given* c. könyvét. New York, 1995.

⁵ Amit Rudolf Steiner általában ismeretelméletnek nevez, nem „elmélet”, hanem olyan „eredményeket” tartalmaz, amelyek „a lélek természettudományos módszerekkel történő megfigyeléséből erednek”, amint a *Die Philosophie der Freiheit* c. művének második, pontosító alcíme mondja.

⁶ Egy összeállítást találhatunk meditációs mondatokból Kühlewind: *Die Esoterik des Erkennens und Handelns* (A megismerés és cselekvés ezoterikája) c. könyvében. Stuttgart, 1995, 31. és 79-83. old.

⁷ Ld. Kühlewind: *A Logosz felismerése*.

⁸ Ld. a *Die Esoterik des Erkennens und Handelns* c. könyvben a természet szöveg-jellegére vonatkozó gondolatmenetet.

⁹ Aquinói Szent Tamás: *Questiones disputate de veritate* (a szövegbeli hivatkozásokban *Ver*). A magyar fordítások a könyvben idézett német szövegek alapján készültek. A német fordítások általában Pieper-től származnak, kivéve ott, ahol Kühlewind szükségesnek tartotta valamelyest megváltoztatni Pieper fordítását.

¹⁰ Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologiae* (a szöveg pusztá római számokkal hivatkozik rá), I, 16. Tamás ismeretelméleti nézeteit Pieper a *Wahrheit der Dinge* (A dolgok igazsága) c. könyvében tárgyalja.

¹¹ Az ösképek, Steiner *Teozófia* c. könyvének értelmében (A három világ c. fejezet, III), a teremtett dolgok jelentései, értelmei. Ahogy egy beszéd értelmének már meg kell lennie, mielőtt a megfelelő észleleti jelek megjelenhetnek, ugyanúgy előzik meg az ösképek, mint szellemi realitások, az észleleti világot. Az ösképek formák (*rupa* = forma), ahogy a gondolatoknak, a fogalmaknak is meghatározott formájuk van. Az ember az ösképek világából hozza magával képességét, hogy jelentésformákat érthessen, ill. hozhasson létre.

¹² Ezt az igazságot Rudolf Steiner is kimondja a *Wahrheit und Wissenschaft* c. könyvében (a szövegbeli hivatkozásokban *Tud*). GA 3, 70. old.

¹³ *Tudatfölötti* minden kommunikatív képességünk, és a képességek, önmagukban, forma nélküliek. Tudatfölötti pl. a beszédszervek működése és a gondolkodás hogyanja, sőt még maga a gondolkodás *folyamata* is. Tudatosá a gondolkodási folyamat eredménye válik, a gondolat.

A *tudatalatti* szokásokat tartalmaz, nem képességeket; formákat, amikhez ragaszkodik a lélek.

A közönséges tudat forrásai tudatfölöttiek, és a „magasabb megismerésben” fölfelé haladva, mindig a soron következő, különben tudatfölötti szintet *tapasztalja* az ember.

¹⁴ A göttingeni filozófus, L. Nelson abban látta bármilyen ismeretelmélet lehetetlenségét, hogy mindig azt a megismerést használják hozzá, aminek az elméletén fáradoznak. Ld. Carl Unger: *Schriften*, I. kötet, 88. old.

-
- ¹⁵ A *Die Philosophie der Freiheit* c. mű tudatfölötti eredetéhez ld. Kühlewind: *Die Esoterik des Erkennens und Handelns*, 31. old.
- ¹⁶ *The Unborn. The Life and Teaching of the Zen Master Bankei*. San Francisco, 1984.
- ¹⁷ A kétféle szeretettel részletesebben foglalkozik a *Die Esoterik des Erkennens und Handelns* c. könyv a 60. oldaltól.
- ¹⁸ A matematikai fogalmak bizonyosan nem tartoznak az észleleti világhoz, mégse tisztán emberi „találmányok”. Ld. A. I. Wittenberg: *Vom Denken in Begriffen*, 1968.
- ¹⁹ Ld. Kühlewind: *Der Gral oder was die Liebe vermag*, 1997, 5. fejezet. Magyarul: *A Grál – avagy mire képes a szeretet* (megjelent a Parzival magyar kiadása részeként).
- ²⁰ R. Steiner: előadás; 1906.11.30: *Das Christliche Mysterium*, GA 97.
- ²¹ R. Steiner: előadás; 1915.12.7: *Menschenschicksale und Völkerschicksale*, GA 157. Az 1909.6.17-iki előadás (*Geisteswissenschaftliche Menschenkunde*, GA 107) részletesen tárgyalja a „teremtést a semmiből”.
- ²² Dante pszichológiájához ld. G. Kühlewind *Die Esoterik des Erkennens und Handelns* c. könyvét a 88. oldaltól.
- ²³ Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologiae*, I. 79, II ad 2.
- ²⁴ Steiner három szintet különböztet meg *A filozófia szabadságában*: morális intuíció, fantázia és technika.
- ²⁵ Aquinói Szent Tamás: *Ver. 16,1*.
- ²⁶ *Ver. 22,15*.
- ²⁷ *Summa Theologiae*, I. 5, I.
- ²⁸ *Summa Theologiae*, I. II, 18, I.
- ²⁹ Ld. még Kühlewind: *Aufmerksamkeit und Hingabe* (Figyelem és odaadás), 14. és 16. fejezet.
- ³⁰ Ugyanott, 18. fejezet.
- ³¹ Ugyanott, 25. fejezet.
- ³² Ld. Kühlewind: *Der sprechende Mensch* (A beszélő ember), III. fejezet 2.
- ³³ R. Steiner: előadás; 1915.12.14: *Schicksalsbildung und Leben nach dem Tode*, GA 157a.
- ³⁴ Ld. a 8. lábjegyzetet.
- ³⁵ Steiner: *Die Philosophie der Freiheit*, VII. fejezet. Vö. még Kühlewind: *Die Esoterik des Erkennens und Handelns*, IV. fejezet.
- ³⁶ Pieper: *Die Wirklichkeit und das Gute*. München 1963, 31. Old.
- ³⁷ A prima materia nem anyagi. Ld. Ehhez Aquinói Tamás: *Compendium Theologiae*, 69. fejezet.
- ³⁸ Ehhez számos további adalékot találhatunk Pieper *Die Wirklichkeit und das Gute* 1. fejezetében.
- ³⁹ Ugyanott, 70. old.
- ⁴⁰ Ugyanott, 71. old.
- ⁴¹ A „szintek” valójában folytonosságot alkotnak. Azért beszélünk mindig diszkontinuus formákban, mert nem tudunk másképp. Egy folytonosság nyelvi nem tagolható.
- ⁴² A figyelem iskolázáshoz ld. az 1. lábjegyzetet.
- ⁴³ Ld. pl. Steiner: *Die Schwelle der geistigen Welt*, GA 17, az én-érzésről szóló fejezetet. Valamint *Ein Weg zur Selbsterkenntnis des Menschen*, GA 16.
- ⁴⁴ Steiner: *Theosophie*, GA 9. A 87. és 173. oldaltól a 31. kiadásban.
- ⁴⁵ Ld. Kühlewind: *Aufmerksamkeit und Hingabe*, 7. fejezet.
- ⁴⁶ Mondja Pieper a *Hinführung zu Thomas von Aquin* c. könyvében, a 142. oldalon. München, 1956.
- ⁴⁷ J. Pieper: *Glück und Kontemplation*, München 1979, 77. old.
- ⁴⁸ Ld. Kühlewind: *Die Wahrheit tun* (A hetedik nap vége), A meditáció 2. szintje.
- ⁴⁹ Az „adott világ“ az érzékelésünk és az érzékleteket értelmező fogalmaink által adott. A *mi* érzékelésünk és a *mi* fogalmaink által.
- ⁵⁰ Steiner is gyakran illúzióknak nevezi a világ adottságát. Ld. a kiegészítő szövegeket K 8a és K 8e.
- ⁵¹ Ld. ehhez Steiner gondolatait a *Die Philosophie der Freiheit*-ben (a jobb értés kedvéért a teljes bekezdést közöljük; a [] közé zárt részeket a könyv nem idézi): „[A gondolkodásban adott az, ami egyedi individualitásunkat összekapcsolja, egészé teszi a kozmosszal. Az érzetben, érzésben (észlelésben is) egyediek vagyunk, a gondolkodásban a mindent áthatoló egyetlen-és-minden lény vagyunk. Ez kettős természetünk mélyebb értelme:] Olyan teljesen abszolút erő nyilvánul meg bennünk, ami univerzális, de nem a világ középpontjából való kiadásában ismerjük meg, hanem a periféria egyik pontján. [Az első esetben tudnánk a világ minden titkát, amint tudatra ébredünk. Mivel azonban a periférián vagyunk, és létünket bizonyos határok közé zárva találjuk, a lényünkön kívül elhelyezkedő területeket az általános világ-lénytől belénk erő gondolkodás segítségével kell megismernünk.]”
- ⁵² Ld. még Kühlewind: *Figyelem és odaadás*, 2-4. és 19-25. fejezet.
- ⁵³ Ld. a 41. lábjegyzetet.
- ⁵⁴ R. Steiner, 1923.4.22-iki előadás, *Was wollte das Goetheanum und was soll die Anthroposophie?* GA 84.
- ⁵⁵ Pl. *Theosophie, A test, lélek és szellem* c. fejezetben “Az Én a lélekben él...” kezdetű bekezdés.
- ⁵⁶ J. Pieper: *Die Wahrheit der Dinge*, 95. old.

⁵⁷ „Secundum diversitatem naturarum diversus emanationis modus invenitur in rebus; et quanto aliqua natura est altior, tanto, id, quod ex ea emanat, magis est intimum”

⁵⁸ A „lelki (szellemi) szegények“ kifejezés az evangéliumokban erre a befogadó tudati világosságra utal.

⁵⁹ Több nyelven is a világ és a világosság szó ugyanaz, vagy ugyanabból a tőből származik (magyar, horvát, román, orosz stb.).

⁶⁰ R. Steiner, 1920.10.17-iki előadás, *Die neue Geistigkeit und das Christus-Erlebnis des zwanzigsten Jahrhunderts*, GA 200. [A „semmi” a Védákat megelőző kortól, *Dionysius Aeropagitán* és *Scotus Erigenán* keresztül még egészen a XV. században élő *Nikolaus Cusanusig* egy realitást jelent, de az észleleti világ realitásától eltérő, magasabb realitást. Ez az értelme azután teljesen elvész.]

⁶¹ Ld. még Kühlewind: *Figyelem és odaadás*, 25. fejezet.

⁶² Ugyanott.

⁶³ Ld. még Steiner: *Die Geheimwissenschaft im Umriß*, GA 13, *Az emberiség lényege* c. fejezetben, 69. old.: „Az „Én” igazi lényege csak a tudati lélekben mutatkozik meg. Mert, míg az érzetben és az értelemben a lélek elveszti magát valami másban, tudati lélekként megragadja saját lényegét.”

⁶⁴ Ld. még Kühlewind: *Figyelem és odaadás*, 13. fejezet.

⁶⁵ *Pál levele a Rómabeliekhez* 8,20-22 („Mert a teremtett világ hiábalóság alá vettetett, nem önként, hanem azért, aki az alá vetette. Azzal a reménységgel, hogy maga a teremtett világ is megszabadul a rothadandóság rabságától az Isten fiai dicsőségének szabadságára. Mert tudjuk, hogy az egész teremtett világ egyetemben fohászodik és nyög mind idáig.”)

⁶⁶ Ld. még Kühlewind: *Figyelem és odaadás*, 16. fejezet; *A Logosz észrevétele*, 10. fejezet.

⁶⁷ Ld. még Kühlewind: *Figyelem és odaadás*, 13-18. fejezet.

⁶⁸ Ugyanott 22. fejezet.

⁶⁹ Ugyanott 23. fejezet.

⁷⁰ Kühlewind: *Isten Országa, A világméretű kockázat* c. fejezet.